

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

Neringa Pilipavičienė

**MOKYTOJO NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS GEBĖJIMŲ IR
PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOSI MOTYVACIJOS
SĄSAJOS**

Baigiamasis magistro projektas

Vadovas

Doc. dr. Aldona Augustinienė

KAUNAS, 2018 m.

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

**MOKYTOJO NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS GEBĖJIMŲ IR
PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOSI MOTYVACIJOS
SĄSAJOS**

Baigiamasis magistro projektas
Edukologija (621X20004)

Vadovas

(parašas) Doc. dr. Aldona Augustinienė
(data)

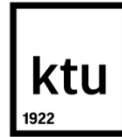
Recenzentas

(parašas) Doc. dr. Jurgita Vizgirdaitė
(data)

Projektą atliko

(parašas) Neringa Pilipavičienė
(data)
(el.pašto adresas)

KAUNAS, 2018 m

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų

(Fakultetas)

Neringa Pilipavičienė

(Studento vardas, pavardė)

Edukologija (621X20004)

(Studijų programos pavadinimas, kodas)

„Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinį klasių mokinių
mokymosi motyvacijos sąsajos“

AKADEMINIO SĄŽININGUMO DEKLARACIJA

20 18 m. _____ d.
Kaunas

Patvirtinu, kad mano, **Neringos Pilipavičienės**, baigiamasis projektas tema „Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinį klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajos“ yra parašytas visiškai savarankiškai ir visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

(vardą ir pavardę įrašyti ranka)

(parašas)

Pilipavičienė, Neringa. *The Relation Between the Teacher's Nonverbal Communication Skills and Primary School Pupils' Learning Motivation: Master's Final Project* / supervisor assoc. prof. Aldona Augustinienė. The Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Research area and field: Social Sciences (S 000), Educational sciences (07S).

Key words: . nonverbal communication, primary school pupils, motivation

Kaunas, 2018. 73 p.

SUMMARY

The teacher and the pupils interact in the classroom many times a day. Deliberately (or not) they send and receive nonverbal messages, so it is important to understand them and interpret them correctly in order to achieve learning goals. The positive relationship between the pupil and the teacher affects the pupil's self-esteem, confidence, creates conditions for the learning motivation to be established. The pupil's inner motivation and autonomy, developed during the elementary school age, creates conditions for increasing motivation for learning and determines long-term outcomes. The teachers should use nonverbal communication skills in the various learning situations. The development of teacher's nonverbal communication skills provides an opportunity to enrich the learning environment and makes a significant impact on pupils' learning motivation.

The main research question is: what is the relation between the teacher's nonverbal communication skills and the learning motivation of the primary students?

The object of research: the relation between the teacher's non-verbal communication skills and the learning motivation of the primary students.

The aim of research is: to reveal the the relation between the teacher's nonverbal communication skills and primary school pupils' learning motivation.

Data collecting methods are the analysis of scientific literature, group interview, and educational experiment. **Data analysis method is** qualitative content analysis.

Conclusions made after the research: teacher's nonverbal communication skills have direct interaction with the primary pupils' learning motivation and leads to its increase; negative nonverbal communication weakens nonverbal communication functions and make the learning process unattractive, which negatively affects pupils' learning motivation.

Turinys

ĮVADAS	8
1. MOKYTOJO NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS GEBĖJIMŲ IR PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOSI MOTYVACIJOS TEORINIS PAGRINDIMAS	14
1.1. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų samprata ir funkcijos	14
1.2. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai skatinantys pradinių klasių mokinių mokymosi motyvaciją	23
2. MOKYTOJO NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS GEBĖJIMŲ IR PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOSI MOTYVACIJOS SĄSAJŲ TYRIMO METODOLOGIJA	39
2.1. Tyrimo organizavimas ir metodai	39
2.2. Tyrimo imties charakteristikos	42
2.3. Tyrimo instrumento pagrindimas	43
2.4. Tyrimo etika	44
3. MOKYTOJO NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS GEBĖJIMŲ IR X KAUNO MOKYKLOS PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOSI MOTYVACIJOS SĄSAJŲ TYRIMO REZULTATAI	46
3.1. Edukacinio eksperimento rezultatų analizė	46
3.2. Pradinių klasių mokinių sutelktos diskusijų grupės interviu	47
3.3. Tyrimo rezultatų diskusija	57
IŠVADOS	60
REKOMENDACIJOS	61
LITERATŪRA	62
PRIEDAI	66

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1.1.1 lentelė. Neverbalinės komunikacijos funkcijos.....	19
1.1.2 lentelė. Mokytojo neverbalinės komunikacijos funkcijų ir gebėjimų apibendrinimas.....	21
1.2.1 lentelė. Susikaustymo ir perdėto atsipalaidavimo neverbalinė raiška.....	31
1.2.1 lentelė. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų charakteristikos ir kriterijai.....	36
2.1.1 lentelė. Kokybinės turinio teminės analizės procesas.....	43
2.3.1 lentelė. Tyrimo instrumentas mokinių mokymosi motyvacijai prieš edukacinį eksperimentą pamatuoti.....	44
2.3.2 lentelė. Klausimai mokiniams stebint vaizdo medžiagą.....	45
3.2.1 lentelė. Mokinių komentarai ir refleksijos apie mokytojo klausymo pozos demonstravimą.....	48
3.2.2 lentelė. Mokinių komentarai ir refleksijos apie mokytojo klausymo pozos demonstravimą ir reakciją į gestą adapterį.....	49
3.2.3 lentelė. Mokinių komentarai ir refleksijos apie mokytojo turinio komunikavimo pozos demonstravimą.....	52
3.2.4 lentelė. Mokinių komentarai ir refleksijos apie mokytojo neverbalinės komunikacijos išraiškos drausminant ir bendraujant su mokiniais.....	53

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1.1.1 pav. autorės apibendrintos Brooks, Heath (1989); Adler, Rosenfeld, Towne (1989); Grebliauskienė, Večkienė (2004); (Lincoln, 2008), neverbalinės komunikacijos išraiškos priemonės.....	17
1.2.1 pav. Savireguliaciniai adapteriai, pasireiškiant neigiamoms emocijoms (sudaryta autorės pagal Marsella, 2014).....	30
1.2.2 pav. Pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos požymiai (sudaryta autorės pagal Kardelytė, 2014; Roorda ir kt., 2017; Deci ir kt., 2017).....	35
1.2.3 pav. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų modelis (sudaryta autorės pagal Roorda ir kt., 2017; Kardelytė, 2014; Deci ir kt., 2017; Ekman, Friesen, 2008; Babad, Lazarus, 2009; Burgoon ir kt., 2016; Karim, Sotoudehnama, 2017).....	38
2.1.1 pav. Empirinio tyrimo struktūra.....	40
3.2.1 pav. Klausymo pozos demonstravimas mokiniams.....	48
3.2.2 pav. Mokytojo klausymo pozos demonstravimas mokiniams ir reakcija į mokinio gestą-adapterį.....	49
3.2.3 pav. Mokytojo klausymo pozos demonstravimas mokiniams ir reakcija į mokinio gestą-adapterį.....	50
3.2.4 pav. Mokytojo turinio komunikavimo pozos.....	51
3.2.5 pav. Mokytojo neverbalinės komunikacijos išraiškos drausminant ir bendraujant su mokiniais.....	51
3.2.6 pav. Mokytojo neigiamos neverbalinės komunikacijos pozos.....	53
3.2.7 pav. Mokytojo neigiamos neverbalinės komunikacijos pozos.....	55
3.3.1. pav. Mokytojų neverbalinės komunikacijos ir mokinių mokymosi motyvacijos papildytas sąsajų modelis.....	57

IVADAS

ES akcentuojamas šiuolaikiškas humanistinis požiūris į mokymąsi, švietimo viziją, kuri atspindėtų ateities poreikius. Siekiama, kad mokymosi procesas remtųsi besimokančiojo iniciatyva, nes formalus švietimo tikslas yra paruošti asmenis, kurie gebėtų planuoti ir įgyvendinti savo pačių mokymąsi. „Noras ir gebėjimas nuolat mokytis tampa svarbiausia asmens kompetencija“ („Lietuva 2030“ įgyvendinimo rezultatų stebėsenos sistemos tobulinimo paslaugų“ tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos ir UAB Visionary Analytics, 2015). Aktualizuojant atnaujintą 2017–2018 metų ugdymo turinį, siekiama nuoseklesnio mokymosi proceso, aukštesnių mokinių pasiekimų, stipresnės mokinių motyvacijos (Lietuvos Respublikos Seimas, 2017 liepos 11 d. nutarimu Nr. XIII-627). Mokytojas privalo „[...]stiprinti mokymosi motyvaciją ir pasitikėjimą savo gebėjimais, suteikti pagalbą mokiniams [...]“ (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2011). Norėdami sudaryti kuo palankesnes sąlygas mokytis, mokytojai tuo pat metu turi vadovauti klasei, užtikrindami užduočių ir veiklos organizavimą, komunikuoti ugdymo turinį, skatinti mokymosi motyvaciją, suteikti individualią pagalbą, kurti mokymąsi skatinančią atmosferą, turi gebėti veiksmingai komunikuoti. Veiksmingai komunikuoti padeda paraverbalinės ir neverbalinės sakinės kalbos ypatybės. Svarbu ne tik tai, kas pasakoma, bet ir tai, kaip pasakoma. „Informacija pateikta gestais numato būsimus kalbančiojo mąstymo pokyčius ir netgi gali suvaidinti esminį vaidmenį keičiant šį mąstymą.“ (Demir, Goldin-Meadow, 2016). Mokytojui svarbu suvokti ir tikslingai naudoti ne tik savo neverbalinę kalbą, bet pastebėti ir atitinkamai reaguoti į mokinio neverbalinę komunikaciją. Sekinė (2017) nustatė, kad dažnai mokinys nustoja kalbėjęs, norėdamas parinkti tinkamą žodį, todėl verbalinę komunikaciją pakeičia į gestą-adapterį. Svarbu, kad mokytojas, laiku pastebėjęs tokį gestą, galėtų suteikti paramą arba išlaukti atsakymo paskatindamas mokinį žvilgsniu. „Mokymosi motyvacija bei pasiekimai neatsiejami nuo tokių mokymąsi skatinančių paskatų kaip noro mokytis toliau, sugebėti įveikti iškilusius sunkumus bei išvengti mokytojo pastabų“ (Vainienė, Kardelis, 2009). Prasta mokymosi motyvacija nėra būdinga tik paaugliams, dažnai susiduriama ir su pradinį klasių mokinių motyvacijos mokytis stoka. Reikėtų atkreipti dėmesį į skirtingus amžiaus tarpsnių ypatumus. Pradinį klasių moksleiviams būdingas smalsumas, imlumas, pasitikėjimas suaugusiais, todėl „Jei mes kalbame apie pirmoką, antroką ar trečioką, kuris nenori mokytis, nieko pamokoje nedaro, turime savęs paklausti – o kokie jo santykiai su mokytoja?“ (Arlauskaitė, 2016).

Talebi, Davodi ir Khoshroo (2015) nustatė, kad tiek žodiniai, tiek neverbaliniai komunikavimo įgūdžiai yra vienas iš veiksnių, turinčių įtakos mokinių akademiniams pasiekimams, o besąlygiškas mokinio priėmimas lyginant su kitais klasės valdymo komponentais, tokiais kaip pagarba mokiniams arba vidinis ir išorinis koordinavimas, turi didžiausią įtaką mokinių akademiniams pasiekimams, todėl svarbu, kad mokytojas vienodai gebėtų paskirstyti net savo žvilgsnį, tokiu būdu išvengdamas mokinių diskriminacijos. Astrauskienės (2013) tyrimas taip pat rodo, kad „Jei mokytojai vertina mokinių teigiamai, jo motyvacija mokymuisi didėja, ir atvirkščiai“. Grįžtamasis ryšys yra svarbi formuojamojo vertinimo dalis. Formuojamasis vertinimas suteikia tiek mokytojui, tiek mokiniui informacijos apie tai, kaip sekasi mokiniui siekti pamokos tikslų (Brookhart, 2017). Pradinio ugdymo bendrosiose programose (2008) nurodoma, kad „[...]vertinimas pirmiausia suprantamas kaip pagalba mokiniui“. Dažniausiai pamokoje yra taikomas formuojamasis vertinimas teikiant grįžtamąjį ryšį žodžiu arba neverbaline komunikacija. Taigi, galima teigti, kad mokinio motyvacijai mokytis įtakos turi ir mokytojo darbo meistriškumas, jo neverbalinės komunikacijos gebėjimai. „Norint sukurti pageidaujamą atmosferą klasėje, mokytojas turi išmokti daryti didelę įtaką mokiniams“ (Kochoska, Gramatkovski, 2015). Įvairių mokslinių straipsnių bei tyrimų analizė parodė, kad didesnis dėmesys mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimams gali turėti teigiamą įtaką mokinių mokymuisi. „Atskleistas stipresnis nei vidutinis statistinis ryšys tarp mokytojo bendravimo įgūdžių ir mokinio mokymosi motyvacijos bei akademinių mokinių pasiekimų ($r=0,600$, $r=0,540$)“ (Bambaeeroo, Shokrpour, 2017). Tačiau, tyrėjų teigimu, jų atliktas tyrimas turi ribotumą dėl per mažai atliktų tyrimų neverbalinės komunikacijos mokymo praktikoje, taip pat stokojama literatūrinės apžvalgos apie teigiamą mokytojo neverbalinį poveikį mokiniams. Bambaeeroo, Shokrpour (2017) siūlo atkreipti dėmesį į tai, kad neverbalinei komunikacijai formuojantis, įtakos turi įvairūs socializacijos veiksniai, kurie yra skirtingi priklausomai nuo kultūros ir tradicijų.

Apie neverbalinę komunikaciją, kaip apie labai svarbią komunikacijos dalį, įvairiais aspektais kalba daugelis mokslininkų. Yra atskleistos neverbalinės **komunikacijos funkcijos** (Miller, 1988); nustatyta neverbalinės komunikacijos įtaka mokinio ir mokytojo **tarpusavio santykiams kurti** (Frymier, Houser, 2000; 2012, Hansen, 2010; Peleckis, Peleckienė, Mažeikienė, 2012; Mitkus, 2012; O'Reilly, O'Sullivan, Chiocchio; 2016; Vveinhardt, Almintaitė; 2008; Hughes, Barmaki, 2015; Sekine, 2017). Komunikuojant **ugdymo turinį** kartu su jį lydinčiais gestais tvirtinamas žinių

supratimas (Wilson, Boatright, Landon-Hays, 2014; Taylor, 2014, Morgan, King; 2012; Novack, Wakefield, Congdon, Franconeri, Goldin-Meadow, 2016; 2017). Palanki **mokymosi atmosfera** yra kuriama pasitelkiant neverbalinę komunikaciją (Miller, 2005; Benzer, 2012; Dhaem, Paterson, 2012; Pollard, 2002; Tomaševska, 2010; Demir, Goldin-Meadow, 2016). Taip pat įvairiais aspektais tiriama mokytojo neverbalinės komunikacijos įtaka mokinių savivokai ir savivertei (Stamatis, 2011; Dubosaitė, 2015); mokymosi motyvacijai (Astrauskienė; 2011; Vainienė, Kardelis, 2009, Talebi, Davodi, Khoshroo; 2015).

Šiuolaikines mokymosi **motyvacijos** teorijas (Taylor, Jungert, Mageau, Dedic, Rosenfield, Koestner, 2014; Deci, Ryan, 2000; Roorda, Jak, Zee, Oort, Koomen, 2017; Kikas, Magi, 2017), mokslininkai taiko analizuodami mokytojo ir mokinio sąveiką; tyrė mokytojo neverbalinės komunikacijos įtaką mokymosi sėkmei (Bambaeeroo, Shokrpour, 2017; Cook, Artino, 2016).

Pavyko rasti nedaug darbų skirtų mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimams tirti (Karim, Sotoudehnama, 2017). Pradedantieji mokytojai akcentuoja neverbalinę komunikaciją, kaip svarbią pedagogų darbo dalį: „Beveik du trečdaliai apklaustųjų manė, kad jiems sunkiai sekėsi valdyti klasę neverbaline (nežodine) kalba ir pusei studentų buvo sunku suprasti mokinių kūno kalbą“ (Tomaševska, 2010). Taip pat tyrimai (Guvendir, 2011) parodė, kad studijų procese yra skiriamas nepakankamas dėmesys mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimams. Pedagogai atskleidžia, kad dažnai neverbalinę komunikaciją panaudoja atsitiktinai, jiems trūksta žinių, kaip taikyti neverbalinės komunikacijos gebėjimus efektyviai. Medžiagos apie neverbalinės komunikacijos panaudojimą klasėje jie ieško įvairiuose leidiniuose, nes studijų metu nebuvo suteikta apie tai informacijos, tai, tyrimo dalyvių nuomone, apsunkino sėkmingą karjerą ypač pirmaisiais darbo metais (Benzer, 2012, p. 469). Būsimi pedagogai mokomi daugybės dalykų, tačiau labai nedaug mokomi neverbalinės komunikacijos, nors nuo to, kaip mokytojas geba valdyti savo kūną gali priklausyti, ar jis bus priimtas ir gerbiamas mokinių, ar mokiniams patiks jo dėstomas dalykas, ar ne. Tinkama pedagogo neverbalinė komunikacija gali sustiprinti netgi dalyko mokymosi motyvaciją (Nauckūnaitė, 2017). Šio darbo temai svarbus eksperimentas (Hughes, Barmaki, 2015), skirtas įvertinti neverbalinį grįžtamojo atsako pasireiškimą, atskleidė, kad tik tie eksperimento dalyviai, kurie gavo grįžtamąjį atsaką pirmajame eksperimento etape, pademonstravo reikšmingą skaičių atvirų kūno pozų, lyginant su eksperimento dalyviais, kuriems grįžtamasis atsakas buvo teikiamas tik antrame eksperimento etape. Tyrimo duomenys parodė, kad visi eksperimento dalyviai

daugiau dėmesio skyrė savo pozų suvokimui mokant po eksperimento. Kitas tyrimas (Frymier, Houser, 2000) rodo, kad mokytojo bendravimo įgūdžiai, tokie kaip pagarba ir parama asmeniui, betarpiškas bendravimas, turi stiprias sąsajas su besimokančiojo mokymosi motyvacija. Užsimezgęs teigiamas ryšys tarp mokytojo ir mokinio turi tiesioginės ir netiesioginės įtakos mokantis. Mokytojo verbalinio ir neverbalinio betarpiško bendravimo ir mokinio mokymosi motyvacijos koreliacija teigiama, tačiau nepakankamai didelė reiškinių esmei atskleisti. Taigi išryškėja: mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų formavimosi ir taikymo problema, ypač yra mažai tirtas jų poveikis mokiniams per pamoką, nepavyko rasti tyrimų su pradinių klasių mokiniais. Taigi analizuotų tyrimų kontekste išryškėja tokia **tyrimo problema**: kokios yra mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajos?

Tyrimo objektas: mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajos.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajas.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) apibūdinti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos ryšį;
- 2) pagrįsti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų tyrimo metodologiją;
- 3) nustatyti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir X Kauno mokyklos pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajas.

Darbe remiamasi šiomis teorinėmis nuostatomis:

- **humanistinio ugdymo:** kuris siejamas su vaiko įgimtu ugdymosi siekiu, ugdymo procesai grindžiami abipusio supratimo, pasitikėjimo, laisvo pasirinkimo principais. Humanistinis ugdymas susieja vaiko žinias, gebėjimus ir poreikius, padeda juos asmeniškai įprasminti. Noras mokytis yra svarbiau už faktines žinias, mokins pats vertina savo mokymąsi ir nejaučia baimės. Humanistinis mokymasis priklauso nuo besimokančiojo suvokimo, kas jam yra svarbu. Paties inicijuotas mokymasis, apimantis intelektą, jausmus ir savikontrolės jausmą, yra ilgalaikis. Mokinio savarankiškumas ir

pasitikėjimas savimi yra stiprinamas skatinant savęs vertinimą (*Humanistinės pedagogikos manifestas*, 2012; Rogers, 2005);

- **socialiniam konstruktyvizmui** būdingas patyrusių dalyvių ir socialinių procesų vaidmuo, mokytojas atlieka skatintojo, pažinimo organizavimo vaidmenį, tačiau išlieka dėmesys mokinio aktyvumui, skatinamas besimokančiojo savarankiškumas. Mokymosi procesas, grindžiamas mokytojo ir besimokančiojo asmenybių sąveika (Barkauskaitė ir kt., 2015);
- **neverbalinė komunikacija** vyksta per prezentacinius kodus, kurie perduoda pranešimus tik apie tai, kas vyksta čia ir dabar, dalyvaujant kitam asmeniui. Neverbalinė komunikacija apima bet kokią sąmoningą (arba ne) elgesį ir turi vieną bendrą bruožą: ženklai ir ženklų sistemos susiję su pranešimo kodavimu ir dekodavimu, nėra žodinio pobūdžio. Tai būdas gestais, pozomis, veido išraiškomis perduoti pasitenkinimą, nepasitenkinimą, skausmą, simpatiją ar antipatiją kitam žmogui (Fiske, 1990; Almonaitienė, Antinienė, Ausmanienė, Lekavičienė, Matulienė, Ruibytė, Vasiliauskaitė, 2001; Želvys, 2007; Rimondini, 2011; Bambaeroo, Shokrpour, 2017);
- **apsisprendimo teorija** (angl. *self-determination theory*) – žmogaus motyvacijos makro teorija (Deci, Ryan, 2017), nagrinėjančia žmogaus veiklos priežastis, autonomiškumą ir teigiančia, kad aplinka gali kontroliuoti elgesį, o skirtingi motyvacijos tipai priklauso nuo skirtingų stimulų, aplinkybių ir pasekmių. Taip pat pripažįstama, kad individualūs sprendimai gali būti priežastiniai elgesio elementai (Arvanitis, 2017). Autonomiška motyvacija yra apibūdinama žmogaus savanorišku įsitraukimu į tam tikrą veiklą jo valios pastangomis ir paties pasirinkimu (Deci, Ryan, 2017).

Tyrimo domenų analizės metodai: kokybinė turinio teminė analizė.

Darbo praktinis reikšmingumas:

Sukurtas teorinis mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų modelis, leidžiantis tirti kitas pradinių klasių mokinių ir mokytojų tarpusavio sąveikas įvairiose mokymosi situacijose. Sukurtas teorinis mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų modelis gali būti taikomas pradinio ugdymo mokyklų praktikoje, palengvinant ugdymo procesą. Pagrįstos teorinio

mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų modelio gairės gali būti taikomos svarstant ir kitas panašias problemas.

Darbą sudaro: įvadas, dvi dėstymo dalys, išvados, rekomendacijos, literatūra ir priedai. Darbo apimtis – 80 puslapių (11 lentelių, 3 paveikslai, 9 priedai). Literatūroje pateikiami 65 šaltiniai.

1. MOKYTOJO NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS GEBĖJIMŲ IR PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOSI MOTYVACIJOS TEORINIS PAGRINDIMAS

Šioje dalyje remiantis mokslinės literatūros analize aptariama neverbalinės komunikacijos samprata ir funkcijos, mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų raiška. Analizuojama mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų svarba pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos kontekste. Siekiant sukurti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų teorinį modelį, analizuojami atskiri mokytojo neverbalinės komunikacijos elementai ir jų įtaka pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijai.

1.1. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų samprata ir funkcijos

Komunikacija tyrinėjama nuo antikos laikų, tačiau ji ypač svarbi dvidešimt pirmojo amžiaus mokslininkams. Daugiausia tai lėmė stambiojo verslo ir pasaulio politika, komunikacinių technologijų augimas. Komunikacija susideda iš dviejų dalių: verbalinės ir neverbalinės komunikacijos. Verbalinę komunikaciją galima apibrėžti kaip „tarpusavio sąveika, informacinis elgesys, kalbos ženklus tarp dviejų ar daugiau žmonių naudojant kaip simbolius idėjoms išreikšti. Verbalinė komunikacija vyksta tada, kai bendraujama kalbos simboliais žodžiu ir raštu“ (Peleckis, Peleckienė, Mažeikienė, 2012).

Pagrindinė informacijos paieška buvo vykdoma **PsycARTICLES**, **Google Scholar**, **EBSCO** duomenų bazėse. Paieškai vykdyti pasirinkti šie **reikšminiai žodžiai/frazės**: neverbalinė komunikacija, neverbalinės komunikacijos gebėjimai, gestas, mokymosi motyvacija, mokytojo neverbalinė komunikacija, neverbalinė komunikacija klasėje. Pagal reikšminę frazę *neverbalinė komunikacija* PsycARTICLES rastas 641 straipsnis, Google Scholar rasta 386,000, EBSCO – 75 155 publikacijų (išsamesnė analizė pateikta 1 priede). Atsirinkta pagal šiuos kriterijus: mokslo šaltinis yra nesenė kaip 10 metų, tai yra mokslo straipsnis, studija, straipsniai recenzuojami mokslo žurnaluose, straipsnio turinys susijęs su šio darbo tyrimo objektu. Pagal M. J. Grantą (2009, p. 91), šiame skyriuje pateikiama mokslo literatūros analizė, pasirinktas literatūros apžvalgos metodas.

Neverbalinė komunikacija – iš anksto apgalvotas (arba ne) elgesys, ženklai ir ženklų sistemos susiję su pranešimo kodavimu ir dekodavimu, nėra žodinio pobūdžio (Rimondini, 2011). Žmonės naudoja neverbalinę komunikaciją dėl šių priežasčių: (1) žodžiai apriboja; (2) neverbalinės raidos signalai yra galingi; (3) neverbalinis pranešimas gali būti tikslesnis; (4) neverbalinės raidos signalai gali išreikšti jausmus; (5) atskiras komunikacijos kanalas yra būtinas siunčiant kompleksinius pranešimus (Miller, 1988). Tačiau, ne kiekvienas kūno judesys turėtų būti traktuojamas kaip neverbalinė komunikacija. Neverbalinė išraiška, neturinti komunikacinio tikslo, neperteikia informacijos. Informacija ir komunikacija, anot mokslininkų (Burgoon, Guerrero, Floyd, 2016), yra elgsenos poaibis, kuris pats savaime yra informacijos poaibis. Tam, kad galėtume elgseną vadinti komunikatyvia, pranešimo siuntėjo elgesys, turi perduoti tam tikrą informacijos kiekį pranešimo gavėjui.

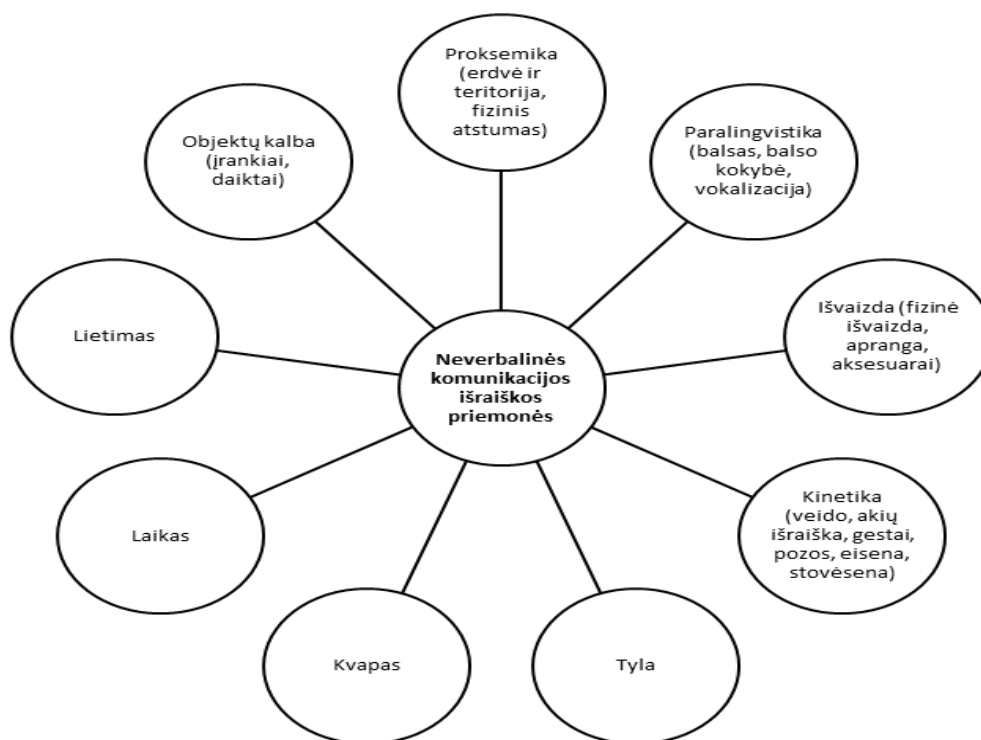
Neverbalinės komunikacijos gebėjimai apima bet kokią sąmoningą (arba ne) elgesį, kuris vyksta kito žmogaus akivaizdoje (Bambaeeroo, Shokrpour, 2017). Neverbalinės komunikacijos gebėjimai apglėbia gausią išraiškos priemonių skalę ir gali būti išreiškiami per kodų ir simbolių įvairovę: prakalbą (balsas, balso kokybė, vokalizacija), veiksmų kalbą (veido ir akių išraiška (mimika, pantomima), gestai, pozos, eisena, stovėseną), lietimą, objektų kalbą (įrankiai, daiktai), erdvę ir teritoriją, laiką, fizines savybes, aprangą, papuošalus, kvapą, tylą (Brooks, Heath, 1989; Adler, Rosenfeld, Towne, 1989; Aukštkalnytė, 1999; Grebliauskienė, Večkienė, 2004).

Daugelis neverbalinę komunikaciją tyrinėjančių mokslininkų pateikia keturias neverbalinės komunikacijos kategorijas:

- 1) proksemika (asmeninė erdvė ir fizinis atstumas),
- 2) kinetika (kūno judesiai, kūno orientacija (atsipalaidavusi, atvira kūno poza), linkčiojimas galva, rankų gestai, akių kontaktas ir veido išraiška (pavyzdžiui, šypsena),
- 3) išvaizda (asmens fizinė išvaizda (pavyzdžiui, patrauklumas) ir daiktai, kurie kažką pasako apie žmogų, pavyzdžiui, drabužiai ir aksesuarai (akiniai, laikrodis, papuošalai arba daiktai, kuriuos mokytojas atsineša į klasę),
- 4) paralingvistika (tai, kas susiję su balsu ar vokaline išraiška, pavyzdžiui, kalbėjimo garsumas, greitis, tempas, stilius, pauzės, dvejonės, juokas, niurnėjimas, šnabždėjimas) (Lincoln, 2008).

Taigi, reikia suprasti, kad bendraujama yra įvairiais neverbalinės komunikacijos būdais, pavyzdžiui, kūno kalba, veido išraiška, pasirenkant padėtį erdvėje. Taip pat bendraujama per vaizdus, per susikurtą stilių, drabužius (Dinica, 2014). Artefaktai, tai yra drabužiai, juvelyriniai dirbiniai ir kitos aprangos detalės gali perduoti informaciją apie lytį, amžių, ekonominį, socialinį ir profesinį statusą. Aksesuarai turi įtakos įvaizdžio formavimui, taip pat, gali atskleisti daug faktų apie asmenybę (Gheorghita, 2012). Tiek verbalinis, tiek neverbalinis komunikavimas turi vokaliųjų savybių, tačiau verbalinis komunikavimas perteikia turinį, o neverbalinio komunikavimo metu vokalinė išraiška labiau susijusi su tuo, kaip pranešimas yra perduodamas, pavyzdžiui, balso tonas, akcentas, pauzė (Hargie, 2011).

Paveiksle 1.1.1 pateikta autorės apibendrintos Brooks, Heath (1989); Adler, Rosenfeld, Towne (1989); Grebliauskienė, Večkienė (2004); (Lincoln, 2008), neverbalinės komunikacijos išraiškos priemonės.

1.1.1 pav. Neverbalinės komunikacijos išraiškos priemonės (sudaryta autorės pagal Brooks, Heath, 1989; Adler, Rosenfeld, Towne, 1989; Grebliauskienė, Večkienė, 2004; Lincoln, 2008)

Klasėje verbalinė ir neverbalinė komunikacija vyksta lygiagrečiai. Nepaisant verbalinės ir neverbalinės komunikacijos skirtumų, neverbalinė elgsena gali pakartoti verbalinį diskursą

(pavyzdžiui, palinksėti galva eiškiant pritarimą), pakeisti jį (pavyzdžiui, akių judesiu, kuris rodytų panieką), papildyti jį (pavyzdžiui, paraudimu, kalbant su bauginančiu asmeniu), pabrėžti jį (pavyzdžiui, patapšnoti per petį po linksmo pasakojimo), paprieštarauti jam (pavyzdžiui, nusišluostyti ašaras, teigiant, kad viskas yra gerai) (Bonaccio, O'Reilly, O'Sullivan, Chiocchio, 2016).

Neverbalinės komunikacijos funkcijos mokslininkų yra įvairiais aspektais sisteminamos. Neverbalinės komunikacijos funkcijas galima suskirstyti į penkias kategorijas: **gestas-emblema, iliustracinė, jausmų demonstravimas, reguliacinė, adaptacinė** (Ekman, Friesen, 2008). Babad, Lazarus (2009) detalizuoja šias kategorijas mokymo(si) metu. Jie teigia, kad gestas-emblema yra užbaigtas, aiškia, konkrečia ir tiesioginę reikšmę ir tikslą turintis veiksmas (judesys, gestas), perteikiantis verbalinį pranešimą, t. y. vieną žodį ar frazę. Rankų gestai indikuoja mąstymo procesą. Mokytojas dažnai naudoja universaliąsias emblemas sąveikaudamas su mokiniu ir net sukuria naujų emblemų, pavyzdžiui, tam tikri judesiai ar gestai, raginantys mokinius įsitraukti į veiklą arba, atvirkščiai, nurimti ir susitelkti.

Antra, neverbalinės komunikacijos funkcija yra iliustracinė, susidedanti iš veido išraiškos, kūno judesių, gestų, balso moduliacijos ir lydinti verbalinį pranešimą. Jos tikslas (Ekman, Friesen, 2008; Babad, Lazarus, 2009) yra pabrėžti arba patikslinti tai, kas sakoma. Dažnai iliustracinė neverbalinė komunikacija susideda iš emblemų, nors ne visada pranešimas yra užbaigtas. Mokytojai, siekiantys efektyvaus mokymo, iliustracinius gestus naudoja nepertraukiamai.

Trečia, jausmų demonstravimo funkcija (Ekman, Friesen, 2008; Babad, Lazarus, 2009) apima veido išraiškas, veido raumenų judesius, kalbančius apie pirmines emocijas (laimę, nuostabą, baimę, liūdesį, pyktį, bjaurėjimąsi, susidomėjimą). Neverbalinė jausmų raiška yra nepaprastai informatyvi ir svarbi bet kokioje komunikacinėje situacijoje, tačiau ji įvyksta nesąmoningai, gali derėti arba nederėti su verbaline komunikacija ir neturi specialaus komunikacinio ketinimo kaip gestai emblemos ar iliustracinė komunikacija. Mokytojo neverbalinė komunikacija turi būti ekspresyvi. Nuoširdus teigiamų jausmų demonstravimas privalo skatinti mokinių mokymosi motyvą ir padėti kurti palankią mokymuisi atmosferą (Babad, Lazarus, 2009).

Ketvirta, reguliacinės neverbalinės komunikacijos tikslas yra valdyti komunikacinę sąveiką ir kontroliuoti kitų elgesį (Ekman, Friesen, 2008). Neverbalinių reguliatorių pavyzdžiai yra galvos linkčiojimas, akių kontaktas, antakių kilstelėjimas, priartėjimas, nutolimas, rankų judesiai ir pan.

Regulatoriai neturi universalaus turinio ir ne visada naudojami sąmoningai. Iliustraciniai gestai, jausmų demonstravimas ir adapteriai gali atlikti regulatoriaus funkciją. Tačiau labai svarbu, kad mokytojas mokymo(si) situacijose reguliatorius naudotų nuolat, nes jie yra kritiniai sąveikaujant mokiniui ir mokytojui (Babad, Lazarus, 2009).

Penkta neverbalinės komunikacijos funkcija pasireiškia per adaptacinę gestų grupę ir neturi komunikacinio turinio (Ekman, Friesen, 2008; Babad, Lazarus, 2009). Adaptaciniai signalai praneša, kad asmuo yra paniręs į apmąstymus, atsiribojęs, užsiėmęs savo poreikių realizavimu, nėra šiuo metu pasiekiamas ar dėmesingas kitiems. Norint išlaikyti mokinio dėmesį, mokytojui svarbu atpažinti ir pastebėti šiuos signalus.

Kitas neverbalinės komunikacijos funkcijų klasifikavimo modelis (Burgoon, Guerrero, Floyd, 2016) išryškina kitokias pagrindines neverbalinės komunikacijos funkcijas: pranešimo perteikimas ir apdorojimas, socialinio pažinimo ir įspūdžio sudarymas, tikros ir pageidaujamos asmenybės išraiška, emocijų demonstravimas, santykių raiška, pokalbių eigos reguliavimas, apgaulė (žr. 1.1.1 lentelę).

1.1.1 lentelė. Neverbalinės komunikacijos funkcijos (sudaryta autorės pagal Burgoon, Guerrero, Floyd, 2016)

Neverbalinės komunikacijos funkcijos	Aprašymas
Pranešimo perteikimas ir apdorojimas	Neverbalinė elgsena atlieka svarbų vaidmenį kuriant ir interpretuojant pranešimą. Neverbalinės užuominos padeda tiksliau išsireikšti, sąlygoja pradinį ir galutinį informacijos supratimą.
Socialinio pažinimo ir įspūdžio sudarymas	Nurodo būdus, neverbalines užuominas, remiantis kuriomis sudaromas pirminis įspūdis. Svarsto, kurie sprendimai yra kruopštūs, o kurie yra stereotipiniai.
Tikros ir pageidaujamos asmenybės išraiška	Apjungia kitiems siunčiamus signalus, kas mūsų nuomone mes esame, ir tai, ką norėtume, kad kiti galvotų, kokie mes esame (amžius, lytinė orientacija, socioekonominis statusas). Apima ir tai, kaip žmogus pateikia save, kad sustiprintų savo patrauklumą ir patikimumą.
Emocijų demonstravimas	Susiję su neverbalinėmis užuominomis, perteikiančiomis emocijas ir nuotaiką. Kinetika, haptika ir paralingvistika yra pagrindinės neverbalinės komunikacijos kategorijos padedančios suprasti žmogaus jausmus. Neverbalinės užuominos komunikuojančios emocijas ir jų tikslumas yra tik viena šios funkcijos dalis. Antroji – nagrinėja, kaip žmogus valdo emocijas, pavyzdžiui, konflikto, agresijos metu.
Santykių raiška	Tai viena pagrindinių neverbalinės komunikacijos funkcijų, susijusių su žmonių tarpusavio santykių apibrėžimu. Pirma, ji apima simpatiją ir intymumą. Antra, nagrinėja žmonių dominavimą, galią, įtakos darymą, siekiant kitų pasitikėjimo bei valdyti.
Pokalbių eigos reguliavimas	Apima pokalbio valdymą nuo pasisveikinimo iki atsisveikinimo ir visus neverbalinius signalus, kuriais reguliuojama tarpusavio sąveika. Pavyzdžiui, pasisveikinimo ir atsisveikinimo ritualai, pokalbio perleidimo, suderintų ir nesuderintų sąveikų modeliai. Taip pat į tai įeina aplinkos organizavimas, siekiant skirtingų interakcijų.
Apgaulė	Tai emocijų demonstravimo, santykių raiškos, įspūdžio sudarymo, įtakos darymo ir sąveikų valdymo kulminacija. Nors bendraujant yra tikimasi vien tik tiesos, didelė dalis bendravimo neatitinka lūkesčių. Ši funkcija nagrinėja, kaip apgaulė ar įtarimas dėl apgaulės yra reiškiamas neverbalinėmis užuominomis.

Mokytojo neverbalinės komunikacijos ir jos poveikio besimokantiems anglų kalbos, tyrimas (Karim, Sotoudehnama, 2017) pateikė įdomių praktinių išvalgų, kurios gali būti pritaikomos įvairaus amžiaus mokiniams. Pamokų stebėjimai, interviu su dalyviais ir lauko užrašai parodė besimokančiųjų supratimą apie mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų naudojimą klasėje. Mokinių nuomone, mokytojai pamokoje naudoja skirtingus neverbalinės komunikacijos elementus, skirtingoms neverbalinės komunikacijos funkcijoms realizuoti. Išanalizavę visus surinktus duomenis, tyrėjai nustatė šešias pagrindines mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų funkcijas: **mokytojas-kompozitorius, mokytojas-konstruktorius, mokytojas-dirigentas, mokytojas-mentorius, mokytojas-veidrodis ir mokytojas-atlikėjas**. Šios funkcijos yra verbalinės komunikacijos ir ją lydinčios neverbalinės komunikacijos sąveikos rezultatas.

Mokytojas tarsi kompozitorius (Karim, Sotoudehnama, 2017) išdėsto sakinių elementus taip, kad aiškiai perduotų prasmę. Skirtingos mokytojo veido išraiškos gali veikti kaip natos muzikoje. Veido išraiškos naudojamos aiškinant žodžių reikšmę arba suteikiant gyvumo verbalinei kalbai, palaikant natūralią pamokos tėkmę. Taip pat rankų gestai, galvos judesiai gali perteikti ne tik žodžių prasmę, bet ir sužadinti besimokančiuosius, mokymosi procesą padaryti patrauklesniu. Mokytojo žvilgsnis ir balso tonas yra svarbios pagalbinės priemonės emocijų ir jausmų perteikimui.

Mokytojas tarsi konstruktorius naudodamas rankų ir galvos gestus, suteikia sklandumo ir gyvumo kalbos struktūrai. Akių kontaktas su besimokančiuoju, gali sustiprinti suvokimą. Tyrimo metu, keli mokiniai atskleidė, kad tuo tarpu, kai mokytojas aiškino gramatiką ir pažiūrėjo į juos, jie galėjo geriau suprasti mokymosi medžiagą. Balso ypatybės taip pat turi reikšmės, kai mokytojas nori ką nors pabrėžti arba išskirti, kalbant apie gramatinės struktūras.

Mokytojas-dirigentas kuria klasės atmosferą ir kontroliuoja mokinių elgesį. Veido išraiškos padeda drausminti ir taip palaikyti discipliną klasėje. Mokytojo veide atsispindintis entuziazmas gali paskatinti mokinius įsitraukti į diskusiją, sugrąžinti tuos, kurie išsiblaškę, atitrūkę nuo tuo metu vykstančių veiklų. Rankų gestais, galvos judesiais valdomas mokinių pokalbis, nurodant eilės tvarką arba pasikeitimą vaidmenimis, leidžia sklandžiai ir greitai organizuoti darbą. Tiek veido išraiškos, tiek akių kontaktas suteikia galimybę įspėti netinkamai besielgiantį, klasės darbą trikdantį mokinį, išvengiant mokinio pažeminimo ir netkreipiant kitų mokinių dėmesio. Mokytojo pakeltas balsas padeda atkreipti klasės dėmesį, parodyti, koks mokinių pokalbių garsumas yra priimtinas.

Artimas ryšys tarp mokytojo ir mokinių pagerina tiek mokymąsi, tiek mokymą. Mokytojo-mentorius pozicija (Karim, Sotoudehnama, 2017) kuria pasitikėjimu grįstus santykius. Jei mokiniai pasitiki mokytoju, jie linkę sekti jo nurodymų. Besišypsantis mokytojo veidas padrąsina mokinių kalbėti, suteikia entuziazmo, didina pasitikėjimą savimi ir atvirkščiai, jei mokytojas susiraukęs, abejingas, gali užkirsti kelią mokinio kūrybiškumui ir saviraiškai. Akių kontaktas, tyrimo metu, mokinių buvo vertinamas dvejopai: jei mokytojas pažvelgia ir nusišypso, jie jaučiasi padrąsinti, taip pat mokytojo žvilgsnis leidžia suprasti, kad jie yra svarbūs. Tačiau per ilgai užtęstas akių kontaktas mokiniui sukelia nerimą ir diskomforto jausmą, sustabdo minčių eigą. Galvos ir rankų judesiais mokytojas palaiko teigiamą atmosferą klasėje. Mokiniai įvardino tokius mokytojo neverbalinės komunikacijos elementus, kurie juos motyvuoja dalyvauti veikloje: plojimas, galvos linktelėjimas. Mokytojo balso variacijos padeda sudaryti tam tikrą nuotaiką, parodyti jausmus.

1.1.2 lentelė. Mokytojo neverbalinės komunikacijos funkcijų ir gebėjimų apibendrinimas (sudaryta autorės pagal Ekman, Friesen, 2008; Babad, Lazarus, 2009; Burgoon, Guerrero, Floyd, 2016; Karim, Sotoudehnama, 2017)

Mokytojo vaidmenys pagal neverbalinės komunikacijos funkcijas	Neverbalinės komunikacijos gebėjimai
Mokytojas kompozitorius / konstruktorius (pranešimo perteikimas ir apdorojimas)	Tiksliai išreikšti pranešimus, taikant gestus-emblemas, iliustracinius ir reguliacinius gestus. Veido išraiška, rankų gestais, galvos judesiais, kūno poza perteikti prasmę, suteikti gyvumo, sklandumo verbalinei kalbai, palaikyti natūralią pamokos tėkmę, sužadinti besimokančiuosius, mokymosi procesą padaryti patrauklesniu. Žvilgsniu ir balso tonu perteikti emocijas ir jausmus, sustiprinti suvokimą, pabrėžti tai, kas svarbu.
Mokytojas-veidrodis / atlikėjas (asmenybės raiškos, socialinio pažinimo ir įspūdžio sudarymo)	Kūno poza, gestais, veido išraiška, išvaizda, balso ypatybėmis, žvilgsniu reprezentuoti save, sustiprinti savo patrauklumą ir patikimumą. Veido išraiška, rankų gestais, žvilgsniu ir balso ypatybėmis teikti grįžtamąjį atsaką, sudaryti gyvybingą, draugišką, patrauklią mokymui(si) klasės atmosferą.
Mokytojas-mentorius / dirigentas (emocijų demonstravimas ir santykių raiška)	Kūno poza, gestais, veido išraiška, balso ypatybėmis, žvilgsniu perteikti ir valdyti emocijas, nuotaiką siekiant patrauklumo, įtakos, kurti pasitikėjimu grįstus santykius. Veido išraiška, galvos ir rankų judesiais padrąsinti mokinių kalbėti, suteikti jam entuziazmo, didinti pasitikėjimą savimi, motyvuoti dalyvauti veikloje, palaikyti discipliną klasėje, organizuoti darbą, sugrąžinti nuo veiklos atitrūkusius mokinius. Balso ypatybėmis sudaryti tam tikrą nuotaiką, parodyti jausmus, atkreipti dėmesį.
Mokytojas-dirigentas / veidrodis (reguliacinė)	Kūno poza, gestais, veido išraiška, balso ypatybėmis, žvilgsniu valdyti pokalbį, reguliuoti tarpusavio sąveiką. Veido išraiška rankų gestais, žvilgsniu ir balso ypatybėmis teikti grįžtamąjį atsaką. Veido išraiška, žvilgsniu paskatinti mokinius įsitraukti į diskusiją, sukaupti jų dėmesį. Rankų gestais, galvos judesiais valdyti mokinių pokalbį, nurodyti kalbėjimo eilę, pasikeitimą vaidmenimis, organizuoti darbą. Veido išraiška, žvilgsniu įspėti netinkamai besielgiantį mokinių. Atkreipti klasės dėmesį, parodyti, koks mokinių pokalbių garsumas yra priimtinas.

Mokytojas tarsi veidrodis veido išraiškomis gali teikti grįžtamąjį atsaką be žodžių. Tai ypač svarbu, kai mokytojas nori nurodyti, kas yra taisytina, kur reikia patobulėti. Mokiniai tyrimo metu nurodė, kad jie nuolat seka mokytojo veido išraiškas, siekiant suprasti, kaip jiems sekasi pamokoje ir jei reikia, sutelkia pastangas atlikti pavestas užduotis geriau. Taip pat mokiniai teigiamai vertino mokytojo rankų gestus ir galvos judesius, kurie padeda suprasti, ar atsakė teisingai, ar suklydo. Svarbu tai, kad šie mokytojo neverbaliniai gebėjimai leidžia laiku patiem mokiniams ištaisyti klaidą, taip užkertamas kelias klaidos įsitvirtinimui ir tuo pačiu nepažeidžiamas mokinio pasitikėjimas savimi. Akių kontaktas arba balso ypatybės, šiuo atveju pasitarnauja kaip signalas sustoti, jei suklydo arba tęsti, jei suabejojo.

Energingas mokytojo balsas sukuria gyvybingą ir draugišką klasės atmosferą, mokymąsi daro patrauklia veikla. Mokytojas tarsi atikėjas, įvairiai moduluodamas balsą, gelbsti nuo parakalbos monotoniškumo, nuobodulio. Nuobodulys ir monotonija slopina mokinio dėmesį ir atitraukia nuo mokymosi.

Neverbalinės komunikacijos funkcijų ir mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų sisteminė apžvalga (žr. 1.1.2 lentelę) leidžia išskirti keturias esmines neverbalinės komunikacijos funkcijas, t. y.: 1) pranešimo perteikimas ir apdorojimas, apimanti gestus-emblemas, iliustracinius ir reguliacinius gestus, siekiant tiksliau išsireikšti ir kontroliuoti komunikacinę sąveiką; 2) asmenybės raiškos, socialinio pažinimo ir įspūdžio sudarymo funkcija, kurios esmė – savireprezentacija; 3) emocijų demonstravimas ir santykių raiška, t. y. jausmų, emocijų perteikimas esant tarpasmeninei sąveikai, kuris apima simpatijos, galios siekimą ir įtakos darymą; 4) reguliacinė funkcija, jungianti iliustracinę funkciją, jausmų demonstravimą ir adapterius – reguliuojama komunikacinė ir tarpusavio sąveika. Kiekvienai išvardintų funkcijų priskiriami tam tikri *komunikaciniai* mokytojo vaidmenys. Šiuo neverbalinės komunikacijos funkcijų kategorizavimu ir aprašytais mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimais autorė vadovaujama šiame darbe.

Apibendrinant mokslinių šaltinių apžvalgą, galima teigti, kad neverbalinė komunikacija reiškia komunikacijos pranešimus, kurie nėra lingvistiniai, o apima įvairias kategorijas – proksemiką, kinetiką, išvaizdą, paralingvistiką. Neverbalinės komunikacijos gebėjimai reiškiami per kodų ir simbolių įvairovę – ne tik kūnas, akys, balsas ar fizinės savybės, bet ir atstumas, laikas arba tylą gali perteikti informaciją. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai gali pasireikšti per neverbalinės komunikacijos funkcijų sėkmingą įvaldymą: pranešimo perteikimą/apdorojimą,

asmenybės raišką, socialinį pažinimą ir išpūdžio sudarymą, emocijų demonstravimą ir santykių raišką, komunikacinės sąveikos reguliavimą. Kiekvienai šių funkcijų gali būti priskiriami tam tikri komunikaciniai mokytojo vaidmenys: mokytojas-kompozitorius, mokytojas-konstruktorius, mokytojas-dirigentas, mokytojas-mentorius, mokytojas-veidrodis ir mokytojas-atlikėjas. Mokytojui klaseje reikalingas platus neverbalinės komunikacijos gebėjimų spektras: reprezentuoti save tam tikra kūno poza, gestais, veido išraiška, išvaizda, balso ypatybėmis, žvilgsniu, teikti grįžtamąjį atsaką mokiniams, reguliuoti tarpusavio sąveiką, palaikyti discipliną, didinti mokinių pasitikėjimą, motyvuoti dalyvauti veikloje ir kt. Neverbalinės komunikacijos daugiafunkciškumas rodo, kad ji yra svarbi komunikacijos dalis, veiksmingas būdas perteikti tam tikrus pranešimus.

1.2. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai skatinantys pradinių klasių mokinių mokymosi motyvaciją

Vaikai mokosi tiek verbalinių, tiek neverbalinių kalbos strategijų imituodami tėvus, mokytojus ir kitus jiems svarbius asmenis, tačiau su tėvais vaikai komunikuoja apie 38 minutes per savaitę, o su mokytojais gali komunikuoti daugiau nei septynias valandas, penkias dienas per savaitę (Hansen, 2010). Kiekvienas vaikas yra unikalus, todėl mokytojo gebėjimas rasti visus įmanomas būdus bendrauti su mokiniu yra svarbesnis nei bet kada. Būtina, kad mokytojas vystytų neverbalinės komunikacijos gebėjimus dėl dviejų pagrindinių priežasčių (Miller, 2005): „pirma, tam, kad geriau suprastų mokinio siunčiamus signalus ir, antra, kad pats gebėtų siųsti pozityvius signalus, kurie stiprintų mokinių mokymąsi<...>“. Arlauskaitė (2016) teigia, kad „suaugusiųjų užduotis yra „perskaityti“, ką mokinys mums signalizuoja, <...> kokios mūsų pagalbos jam reikia. <...> šis tam tikra prasme nežodinis mokinio pareiškimas yra jo būdas su mumis bendrauti“. Kartais neverbalinės komunikacijos veiksniai gali turėti daug didesnę poveikį mokymuisi klasėje nei verbalinės komunikacijos veiksniai. Dažnai neverbalinė komunikacija yra vienintelis būdas nusiųsti mokiniui pranešimą, pavyzdžiui, jei mokinys yra klasės gale arba, jei mokytojas dirba su grupe mokinių ir negali komunikuoti individualiai (Neill, 2017). Išmaniai naudodamas neverbalinės komunikacijos gebėjimus, mokytojas mokiniams teikia instrukcijas, nurodymus, grįžtamąjį atsaką, informuoja apie perėjimą prie kitos temos, reaguoja į netinkamą elgesį, pažadina nuobodžiaujančius mokinius, atkreipia jų dėmesį į mokymąsi, motyvuoja mokinius. Nors kalba kartais yra pagrindinė bendravimo rūšis, ji visada veikia kartu su kitomis bendravimo rūšimis ir dažnai pastarosios yra dominuojančios. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai derinami su verbalinės komunikacijos gebėjimais, siekiant mokinių bendradarbiavimo ir konstruojant žinias. Kada mokytojas sąveikauja su mokiniiais, nors ir nekalba, jis vis dar bendrauja, pavyzdžiui, mimika. Taigi, tylą dažnai aiškinama kaip kalbos nebuvimas, iš tikrųjų gali būti momentas, kada yra bendraujama pasitelkiant kitas komunikavimo rūšis (Taylor, 2014, p. 403). Mokytojo daromos pauzės išlaukiant mokinio atsakymo arba laiku suteikta parama gali suvaidinti esminį vaidmenį mokinio mokymuisi. Mokiniai sąmoningai (arba ne) gauna signalus, išsiųstus iš mokytojo ir dažniausiai nedelsdami reaguoja į juos.

Mokytojų požiūrio apie neverbalinės komunikacijos naudojimą klasėje tyrimai (Benzer, 2012, p. 469) parodė, kad pradinėse klasėse mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai padeda sudominti mokinius ir išlaikyti jų dėmesį mokantis. Užsienio kalbų mokytojai tvirtino, kad neverbalinė komunikacija leidžia patraukliai pristatyti naujus žodžius ir juos įsiminti, o matematikos mokytojai teigė, kad mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai palengvina turinio išdėstymą ir bendravimą. Visi tyrime dalyvavę mokytojai, į klausimą „Ar įmanoma įspėti mokinį/atkreipti jo dėmesį naudojant vien tik neverbalinę komunikaciją?“, atsakė „taip“ ir išvardino šiuos neverbalinės komunikacijos elementus: akių kontaktas 82 proc., antakių kilstelėjimas 16 proc., rankų gestai 10 proc., veido išraiškos 8 proc., prisilietimas 6 proc., galvos judesiai 6 proc., priartėjimas prie mokinio 4 proc. Tyrimo išvadose (Benzer, 2012, p. 470) pabrėžiamos šios priežastis, dėl kurių mokytojas turi lavinti savo neverbalinės komunikacijos gebėjimus: aiškiai perteikti emocijas, sudominti, suaktyvinti žinias, patraukti dėmesį, pašalinti monotonią ir sustiprinti mokymosi motyvaciją.

Mokyklos kontekste vaiko asmeninė raida ir jo mokymosi pasiekimai sąveikauja, patiriami sunkumai ar stiprumai vienoje srityje gali pastiprinti arba susilpninti kitą sritį, todėl pravartu žinoti, kokiam amžiaus tarpsniui mokinyi priklauso ir kokiomis ypatybėmis jo raidos etapas pasižymi.

Vidurinėsios vaikystės (9–11 m.) raidos etapas, yra esminis, tačiau nepakankamai įvertintas, nes šiame etape vyksta motyvacijos ir socialinio elgesio pokytis, kuris turi gilių pasekmių asmenybės raidai (DelGiudice, 2018). Atsižvelgiant į raidos dėsningumus yra prasminga aiškintis, kokios yra sąsajos tarp asmens raidos ir jo mokymosi. Mokslininkai nustatė, kad pirmas dalykas, trukdantis vaikams mokytis sėkmingai, yra „paties vaiko būdo bruožai – didelis vaiko nerimastingumas, uždarumas, įvairios baimės“ (Dovydaitytė, Jusienė, 2014). Pradinių klasių mokiniams yra būdinga nesėkmės baimė, taip pat ir nerimas, kuris „gali labai stipriai paveikti vaiko gyvenimą ir sutrikdyti vaiko mokyklinius pasiekimus“ (Braidokienė, Ignatovičienė, 2015). Įgytas mokinio pasitikėjimas arba, atvirkščiai, nepasitikėjimas savimi ir kitais jau pradinio ugdymo pakopoje tampa akivaizdus ir turi įtakos kuriant mokymosi santykį su pedagogais, o taip pat ir mokymosi sėkmei. Šiuo laikotarpiu pedagogų pagalba šalinant galimus mokymosi sunkumus yra veiksmingiausia (Neill, 2017). Savivertės kūrimas, mokinio savigarbos stiprinimas yra esminis pradiniam mokykliniam amžiui. Nuo to priklauso, ar mokinyi jausis saugus ir nesidrovės prašyti pagalbos, tikėtis paramos. Mokinio nepasitikėjimas savimi, kaip ir jo nuvertinimas, paramos iš jam

svarbių asmenų trūkumas gali turėti lemiamos įtakos jo tolimesniam sėkmingam mokymui(si) (Dovydaitytė, Jusienė, 2014).

Pradiniame mokykliniame amžiuje vidinė motyvacija lemia daugybę naudingų rezultatų, įskaitant geresnę mokymąsi, atkaklumą, geresnę savijautą (Dishman, McIver, Dowda, Saunders, Pate, 2015). Vidinė motyvacija yra galingas mokymosi ir raidos šaltinis (Taylor ir kt., 2014, p. 342), nes dėl daugiariopos naudos žmogus jaučia spontanišką trauką motyvuojančiai veiklai (Vansteenkiste ir kt., 2018).

Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai, tokie kaip akių kontaktas, šypsena, balso įvairovė, didina mokinio pasitikėjimą savimi, skatina aktyviau dalyvauti ir veiksmingiau mokytis (McCroskey, Fayer, Richmond, Sallinen, Barraclough, 1996; Karim, Sotoudehnama, 2017).

Efektyvus neverbalinis komunikavimas praturtina mokymosi aplinką. Aiški komunikacija yra būtina sąlyga siekiant kokybiško mokymo(-si). Sklandus mokymo(-si) medžiagos perteikimas yra esminis dalykas siekiant aukštesnių mokinių mokymosi pasiekimų (Houser, Frymier, 2009). Tyrimo išvadose York (2015) pateikia specifinius mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimus ir elementus pamokoje, kurie daro teigiamos arba neigiamos įtakos išdėstymo aiškumui: tiesioginio akių kontakto su mokiniu palaikymas, dažnas balso svyravimas, dažnas veido išraiškų keitimas, dažnas rankų gestų panaudojimas. kompiuteris ar kiti daiktai, kurie sukuria barjerą tarp mokytojo ir mokinių.

Pradinėse klasėse mokytojui mėginant perteikti sąlyginai sudėtingus dalykus mokinys gali susidurti su rimtais iššūkiais, dėl sudėtingesnių terminų, ar pačios sąvokos koncepcijos, todėl svarbu mokomąją medžiagą paremti neverbaline komunikacija (Neill, 2017). Kūno judesiai, gestai remia mokymąsi, kai jie įtraukiami į mokymo kontekstą. Atliktas tyrimas (Novack, Wakefield, Congdon, Franconeri ir Goldin-Meadow, 2016) atskleidė, kad tie mokiniai, kuriems buvo teikiamos instrukcijos kalbos ir gestų išraiška, pademonstravo aukštesnius rezultatus, nei tie, kuriems instrukcijos buvo teikiamos vien tik kalba. Informacijos perdavimas ir priėmimas, pažodinės nuorodos gali būti realizuotas per skirtingas pozas ir gestus. Kartais gestai ir pozos gali atlikti svarbiausią vaidmenį komunikuojant tam tikrą pranešimą, pavyzdžiui, mokytojo žodinis pranešimas „skirtingos tektoninės plokštės juda štai taip“ nėra darnus ir be lydinčiųjų gestų gali būti nesuprantamas (Taylor, 2014). Tai patvirtina ir daugybinių atvejų aprašomasis tyrimas (Wilson, Boatright, Landon-Hays, 2014, p. 256), kurio metu buvo stebimi šeši pedagogai dėstantys du

skirtingus dalykus: gamtos, socialinius mokslus, kalbą ir matematiką. Tyrėjai siekė atsakyti į klausimus: kokį vaidmenį mokytojų gestai atlieka realizuojant skirtingų disciplinų uždavinius, kokie gestų modeliai naudojami skirtingų disciplinų metu. Duomenų, surinktų iš 354 pamokų, analizė atskleidė skirtingų dalykų metu naudojamų gestų specifiškumą, dažnį, pedagogų gestų vaidmenį skirtingų dalykų pamokose komunikuojant informaciją lyginant su kitais informacijos raiškos būdais. Tyrimo rezultatai rodo, kad bent jau kai kuriose pamokose, gestai gali būti centrinė bendravimo forma. Mokiniai įvardina pedagogo rankų gestus ir veido išraiškas, ypač aiškinant žodžiu, kaip labiausiai naudingą neverbalinės komunikacijos raišką. Tyrėjai nustatė (Wilson, Boatright, Landon-Hays, 2014, p. 256) aštuonias gestų kategorijas, kuriomis gali būti komunikuojamas mokomasis turinys:

- 1) veiksmo gestai (rankų, kojų judesiai, imituojantys pastebimą fizinį veiksmą);
- 2) dydžio gestai (plaštakų, rankų judesiai rodantys atstumą, dydį, kiekį);
- 3) judėjimo gestai (plaštakų, rankų judesiai rodantys subjekto judėjimą iš taško A į tašką B, norint pabrėžti kryptį, greitį, pradinį tašką erdvėje);
- 4) formos gestai (plaštakų, rankų judesiai rodantys fizinę formą arba figūrą);
- 5) erdviniai gestai (plaštakų, rankų judesiai rodantys objekto padėtį erdvėje, kito stebimo objekto atžvilgiu);
- 6) rodomieji gestai (plaštakų, rankų judesiai žymintys perėjimą, norint atkreipti dėmesį);
- 7) skiriamieji gestai (plaštakų, rankų judesiai siekiant atskirti vieną aptariamą kategoriją nuo kitos);
- 8) metaforiški gestai (plaštakų, rankų judesiai rodantys abstrakčias koncepcijas).

Pasitelkus žvilgsnio sekimo įrangą (Novack, Wakefield, Congdon, Franconeri, Goldin-Meadow, 2016) buvo stebima, kaip mokytojo gestas, lydimas verbalinės instrukcijos, veikia 8–10 metų vaikų vizualinę dėmesį. Tyrimu nustatyta, kad komunikuojant ugdymo turinį kartu su jį lydinčiais gestais tvirtinamas žinių supratimas, užuot pasiekus trumpalaikių ir trapių mokymosi rezultatų yra skatinamas nenutrūkstamas, ilgalaikis mokymasis. Nustatyta, kad mokymąsi lydintys **gestai į sprendžiamą problemą** besimokančiajam leidžia pažvelgti skirtingai, todėl gerėja mokymasis. Atliktas analogiškas pakartotinas tyrimas patvirtino ankstesnes išvadas ir pateikė naujų įžvalgų. Tyrėjai nustatė sudėtingą ryšį tarp gesto ir vizualiojo dėmesio ir teigia, kad gesto naudingas poveikis mokymui(-si) yra ne tik dėl jo sugebėjimo orientuoti vizualųjį dėmesį, bet ir dėl jo sugebėjimo

sinchronizuoti kalbą ir paveikti tai, ką besimokantieji gauna iš šios kalbos (Novack, Wakefield, Congdon, Franconeri, Goldin-Meadow, 2017).

Neverbalinę komunikaciją tyrinėjantys mokslininkai naujausiose studijose vis labiau sutelkia dėmesį į tam tikrus gestus, vadinamus **adapteriais** (angl. *adapter*, lot. *adaptor* – pritaikau, priderinu) (*Tarptautinių žodžių žodynas*, 1985). Šie gestai kompensuoja verbalinę komunikaciją, kai asmuo pritrūksta žodžių minčiai išreikšti (Carter, Wiebe, Reid-Griffin, Butler, 2006; Ahlsén, 2015; Sekine, 2017). **Adapteris** – elgesys, padedantis asmeniui prisitaikyti prie stresinės situacijos, valdyti emocijas ir patenkinti asmeninius poreikius (Ekman, Friesen, 1969; Trenholm, 2017). Gestams adapteriams yra priskiriama komunikacijos valdymo funkcija. Kai žmogus ieško žodžių, kvestionuoja, savarankiškai nutraukia, pakartoja ar reformuluoja savo kalbą, gestai adapteriai atlieka žodžio, frazės pasirinkimo ir minties išraiškos keitimo operacijas. Savo komunikacijos valdymas gali būti dviejų tipų: pirmasis tipas yra susijęs su pasirinkimo operacijomis. Tai gali būti pauzė, dvejonė ar tęstinumą skleidžiantys garsai. Antrasis tipas susijęs su minties išraiškos keitimu, pavyzdžiui, savo verbalinio pranešimo pertraukimas, pasikartojimas, žodžių pertvarkymas. Tipiškiausias žodžių pasirinkimo ir dvejonių gestas yra delnu į viršų iškelta ranka atliekanti trumpus purtymo judesius, dažnai palydintis verbalinį pranešimą „Kaip tai vadinama...“ Piršto judesiai kito rankos gesto metu rodo, kad mėginama laikytis nuoseklumo, ypač žodžio paieškoje. Kai kalbantysis įsiterpia į savo verbalinį pranešimą siekdamas ištaisyti klaidą ir reformuluoti, jis iškelia ranką suskliaustu delnu, papurto galvą į šonus (Ahlsén, 2015).

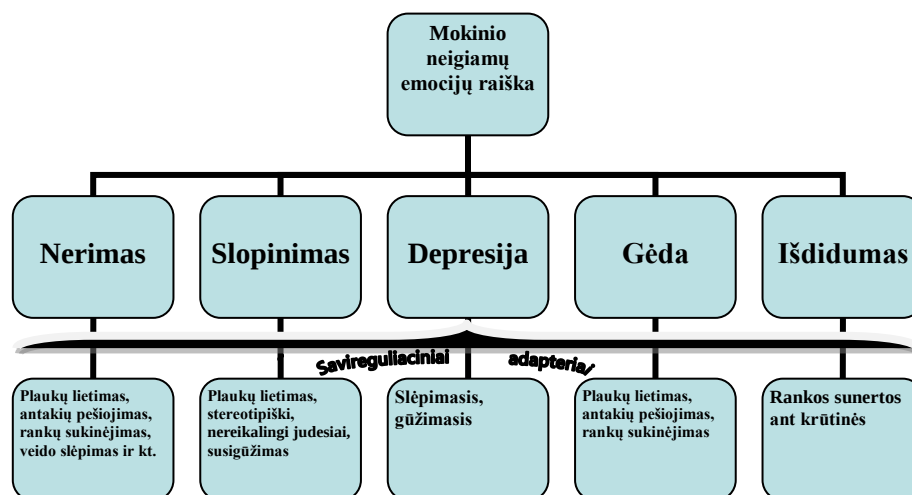
Dalis mokslininkų pripažįsta, kad gestai adapteriai gali atskleisti nesąmoningas mintis ar jausmus, kuriuos kalbėtojas bando nuslėpti (Marsella, 2014; Ahlsén, 2015).

Paslėptus adapterius, kaip vaiko gebėjimo stebėti savo gestus indeksą, tyrinėjo Sekine (2017), daugiausiai dėmesio skirdamas santykiams tarp paslėptų adapterių ir kalbos srauto. Mokslininkas paslėptu adapteriu apibūdina gestą, kuris yra pakeistas į adapterį prieš pagrindinį gesto etapą arba jo metu. Sekine (2017) pastebėjo, kad paslėpti adapteriai naudojami vaikų, kurie yra vyresni nei 9 metų amžiaus. Tai rodo, kad vaikai suvokia savo gestus kaip informacijos šaltinį klausytojams. Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad judesio dažnis ir kalbos klaidų santykis su amžiumi didėja, ypač pasibaigus pradinei mokyklai. Kalbos klaidų padidėjimas rodo, kad vaikai linkę skirti daug pastangų, planuojant nuoseklius pasakojimus, ypač nuo 10 metų. Sekine (2017) išskiria tris paslėpto adapterio fazes: pasirengimo fazę (ranka juda iš įprastinės padėties), pagrindinio gesto fazę (centrinė

gesto dalis) ir gesto nutraukimas. Tyrime pateikiamas tipiškas atvejis, iliustruojantis paslėptą adapterį. Tyrimo dalyvis apibūdina vieno animacinio filmo vaikams sceną. Kalbėdamas tyrimo dalyvis pakelia dešinę ranką ir pirštais suformuoja O formą. Atsižvelgiant į tai, kad jis naudoja dešinę erdvės pusę, rankų gestas, tarsi jis laikytų objektą yra pasirengimas apibūdinti pastatą, kuriame yra personažas. Sakydamas „a-a“, užpildo pauzę ir stabteli gesto viduryje, pakeičia jį paslėptu adapteriu, tai yra dešine ranka patrina dešinę akį. Po to 2 sekundžių pauzė, kol prasideda kitas žodis. Per šią pauzę tyrimo dalyvis užbaigia paslėptą adapterį ir suranda reikiamą žodį. Kadangi jis negalėjo prisiminti tinkamo žodžio, tai sustojo gesto viduryje ir pakeitė jį į paslėptą adapterį. Adapterių naudojimas, kai reikiamas žodis nėra gerai žinomas, leidžia pratęsti pokalbį iki tol, kol parenkamas teisingas terminas (Carter, Wiebe, Reid-Griffin, Butler, 2006).

Mokytojas, pastebėjęs mokinio gestą-adaptaciją, turėtų mokinį žvilgsniu paskatinti, padrąsinti tęsti, nesutrikdydamas mokinio susitelkimo. Akių kontaktas žmogui suteikia socialinę informaciją apie asmenį, kurio klausomasi arba su kuriuo kalbama (Kochocka, Gramatkovski 2017). Jei per daug intensyvus akių kontaktas, asmuo gali būti įvardytas agresyviu, o jei per mažai akių kontakto – asmuo bus pavadintas nesidominčiu. Kiekvienas akies judesys rodo tam tikras emocijas, būseną, nuotaiką, todėl yra svarbu ar žiūrima į veidą, žemyn, į šoną, ar žvilgsnis įdėmus, ar spoksoma, žvilgčiojama, sekama akimis, priimamas žvilgsnis, nutraukiamas akių kontaktas, ilgai žiūrima, ribojamas akių kontaktas ir pan. Yra tam tikros technikos, kurių mokytojas gali išmokyti. Kai mokytojas atrodo kantrus ir draugiškas, mokiniai jaučiasi atsipalaidavę ir nebijo klysti. Mokytojo ir besimokančiojo akių kontaktas suteikia mokiniui pasitikėjimo savimi ir motyvuoja jį kalbėti klasėje (Wood, 2007).

Savireguliaciniai adapteriai yra itin dažni, patiriant neigiamas emocijas, tokias kaip nerimas ar gėda. Marsella (2014) atlikęs mokslinės literatūros analizę pateikė dažniausiai pasitaikančių adapterių, pastebėtų atsirandant tam tikroms neigiamoms emocinėms būsenoms, sąrašą (žr. pav. 1.2.1):

1.2.1 pav. Savireguliaciniai adapteriai, pasireiškiant neigiamoms emocijoms (sudaryta autorės pagal Marsella, 2014)

Emocijos turi tiesioginės įtakos mokymosi motyvacijai (Barkauskaitė ir kt., 2015). Jos atlieka esminį vaidmenį sutelkiant dėmesį, priimant informaciją. Mokiniai produktyviau mokosi, kai jaučiasi saugūs ir laimingi. Tokia būseną jiems padeda sutelkti pastangas, pajauti sėkmę, atveria galimybę mokytis kruopščiai bei atsakingai. Emocijos konstruoja požiūrį į mokymąsi. „Teigiamas vertinimas <...> sukuria patrauklią ateities mokymosi perspektyvą <...> daro didelę įtaką tolesniam mokymuisi ir asmenybės brandai.“ Mokymas socialinio konstruktyvizmo teorijoje traktuojamas kaip išorinių ir vidinių procesų integracija, kurioje tarp mokinio ir jo aplinkos vyksta sąveika. Pažinimas, mokymasis ir emocijos yra mokinio tobulėjimo lygmenys, o emocijos apima jausmus, motyvus ir dvasinę energiją (Barkauskaitė ir kt., 2015).

Mokslininkai ieško atsakymo į vieną svarbiausių klausimų, kodėl kai kurie mokiniai susidūrę su mokymosi sunkumais liaujasi mėginę juos įveikti, o kiti mokiniai pasitelkia atkaklumą ir siekia aukštesnių mokymosi rezultatų. Yra parengta specialių savivaldaus mokymosi, emocijų ir motyvacijos instrumentų (Mega, Ronconi, Beni, 2014), skirtų įvertinti, kaip mokinių emocijos yra susiję su savivaldžiu mokymusi ir mokymosi motyvacija, koks jų poveikis akademiniam pasiekimams. Nors tiriamųjų amžiaus grupė nuo 18 iki 35 metų, remiantis šiuo tyrimu, galima daryti prielaidą, kad bet kuriame amžiaus tarpsnyje besimokančiojo emocijos turi įtakos savivaldžiam mokymuisi ir mokymosi motyvacijai. Visų pirma, teigiamos emocijos daro teigiamą įtaką besimokančiojo organizaciniam įgūdžiams. Antra, pozityvios emocijos turi teigiamą poveikį savo mokymosi rezultatų vertinimams bei metakognityviniams apmąstymams. Trečia, tyrimo rezultatai

rodo emocijų įtaką įvairiems mokymosi motyvacijos aspektams. Taigi, galima suprasti, kad teigiamos emocijos stiprina pasitikėjimą savo intelektu, turi teigiamą poveikį savivokai ir padeda siekti mokymosi tikslų. Tyrėjai pabrėžia, kad teigiamos emocijos turi ženkliai didesnę įtaką savivaldžiam mokymuisi ir mokymosi motyvacijai, nei neigiamos emocijos, todėl labai **svarbu įtraukti platų teigiamų emocijų spektrą į mokymosi aplinkas**. Veido išraiškos yra efektyvesnės už kitus neverbalinius signalus ir suteikia daug informacijos apie žmogaus emocinę būklę (Bambaeeroo, Shokrpour, 2017). Neverbalinės komunikacijos klasėje reikšmingumą tyrinėjęs Mehrabianas (1981), išsiaiškino, kad tie mokytojai, kurie naudoja teigiamą neverbalinę komunikaciją, didina mokinio savigarbą, kuri teigiamai veikia bendravimą klasėje.

Vienas iš mokymosi motyvacijos veiksnių yra klasės atmosfera. „Tinkamą atmosferą klasėje gali padėti sukurti mokytojo elgesio strategijos“ (Girdzijauskienė, 2016). Todėl mokytojas turi sumaniai naudoti neverbalinės komunikacijos gebėjimus ir vengti kraštutinumų, pavyzdžiui, susikaustymo bei perdėto atsipalaidavimo (žr. 1.2.1 lentelę). Ar mokytojas patinka, ar nepatinka, mokinys dažniausiai nusprendžia iš to, kaip mokytojas elgiasi. Tiesus stuburas – svarbiausias dalykas, nuo jo priklauso galvos padėtis, o nuo galvos padėties – žvilgsnis. Jei mokytojas laiko nuleidęs galvą, mokiniui gali atrodyti, kad mokytojas į jį žvelgia iš padilbų, ir atvirkščiai, jei mokytojas pernelyg aukštai iškėlęs galvą, jis gali atrodyti pasipūtęs. Savimi nepasitikintis mokytojas šaukia arba kalba per tyliai, nevaldo moduliacijos, jo smulkūs, pasikartojantys gestai išduoda nerimą (Nauckūnaitė, 2017).

1.2.1 lentelė. Susikaustymo ir perdėto atsipalaidavimo neverbalinė raiška (Nauckūnaitė, 2017)

Susikaustymas	Perdėtas atsipalaidavimas
netiesus stuburas, nekontroliuojamai pečiai	atsaini stovėsena
netaisyklinga galvos padėtis	nenatūrali mimika
netinkami rankų gestai, nervingi judesiai, nuolatinis savęs lietimasis	pataikaujantis juokavimas
akių kontakto vengimas	agresyvus demonstravimas
netinkama balso moduliacija	netinkama apranga

Kuriant palankią atmosferą klasėje, nepaprastai reikšmingas yra **mokytojo neverbalinis betarpiškas bendravimas** (Teel, 2011). Mokytojai pasižymintys betarpiškumu palaiko nuoseklų akių kontaktą su mokiniais, juda, gestikuliuoja, varijuoja balsu (Andersen, 1986). Mokiniai labiau reaguoja, į jiems artimo mokytojo pastangas paveikti ir keisti mokinių elgesį (LeFebvre, Allen,

2014). Neverbalinės betarpiško komunikavimo priemonės, tokios kaip žvilgsnis, šypsena, linksėjimas, atsipalaidavusi kūno poza, palinkimas į priekį, rankų judesiai, sumažina ne tik fizinį, bet ir psichologinį atstumą tarp mokytojo ir mokinio, daro teigiamą įtaką emociniam mokymuisi (McCroskey, Richmond, 1996). Tuo tarpu, aukštesnis emocinis mokymasis didina dalyko populiarumą ir mokinio įsitraukimą į mokymąsi (Andersen, 1986). Pagrindinė mokytojo neverbalinės komunikacijos funkcija yra sužadinti mokinių pasitenkinimą dalyko, mokytojo ir klasės atžvilgiu bei padidinti norą mokytis. Betarpišku komunikavimu pasižymintys mokytojai yra labiau mėgiami nei tokiu komunikavimu nepasižymintys mokytojai. Mokytojo betarpiškumas paveikia mokinio mokymosi motyvaciją teigiamai, mokinys nori mokytis dėstomo dalyko ir siekia demonstruoti aukštus pasiekimus. Šis noras išlieka ilgai net ir pasikeitus juos motyvavusiam mokytojui. Betarpiškumas skatina bendravimą. Mokinys nusiteikęs bendrauti turi daugiau tikimybės išsiaiškinti dalykus, kurių nesupranta (Richmond, McCroskey, 2000). Tai leidžia manyti, kad teigiamas mokytojo ir mokinio tarpusavio santykis daro įtaką palankios nuostatos į mokymąsi formavimuisi. „Pirmoji mokytojo pareiga rūpintis ne mokslo sritimi, bet mokiniiais. Mokytojas su mokiniiais dalijasi savo specifinėje disciplinoje rasta reikšme ir šitaip mėgina įtraukti mokinius ieškoti savo reikšmių ir sieti jas su ta pačia mokslo sritimi“ (Mickūnas, 2014). Todėl turi būti tenkinami ne tik mokinių kognityviniai, bet ir bendravimo poreikiai, mokinių ir mokytojų santykiai grindžiami abipuse pagarba. Teigiami mokytojo ir mokinių santykiai, susiklostę mokymosi procese, sudaro sąlygas veiksmingam mokymuisi, laisvai rinktis prioritetus (Barkauskaitė ir kt., 2015). Įtampos pašalinimas, savivertės, pasitikėjimo savimi stiprinimas, savarankiškumas ir atsakomybės už savo veiksmus prisiėmimas yra pozityvaus bendravimo su vaiku teigiamos pasekmės (Braidokienė, Ignatovičienė, 2015). Neverbalinės komunikacijos elementai, tokie kaip šypsena, švelnus balso tonas, gali padidinti verbalinės komunikacijos poveikį, nes ne tik informacija, bet ir energija yra reiškiamą per kūno laikyseną, judesį (Dinica, 2014). Svarbu, kad mokytojas gebėtų parodyti mokiniui, kad jo yra aktyviai klausomasi. Aktyvaus klausymo metu, būtina atsisukti veidu į mokinį, palaikyti tiesioginį akių kontaktą, pageidautina, kad kalbančiųjų akys būtų viename lygmenyje, todėl mokytojui reikėtų atsisėsti arba pritūpti. Kalbant reikia daryti pauzes, tam, kad mokinys turėtų galimybę pagalvoti, sureaguoti į pokalbį. Norėdamas pademonstruoti susidomėjimą, mokytojas turėtų palinkti į priekį, pasitelkti atitinkamą veido išraišką arba pritarti. Tai padeda mokiniui išvengti nepageidaujamų neigiamų emocijų ir skatina jį atsiverti (Gippenreiter, 2008).

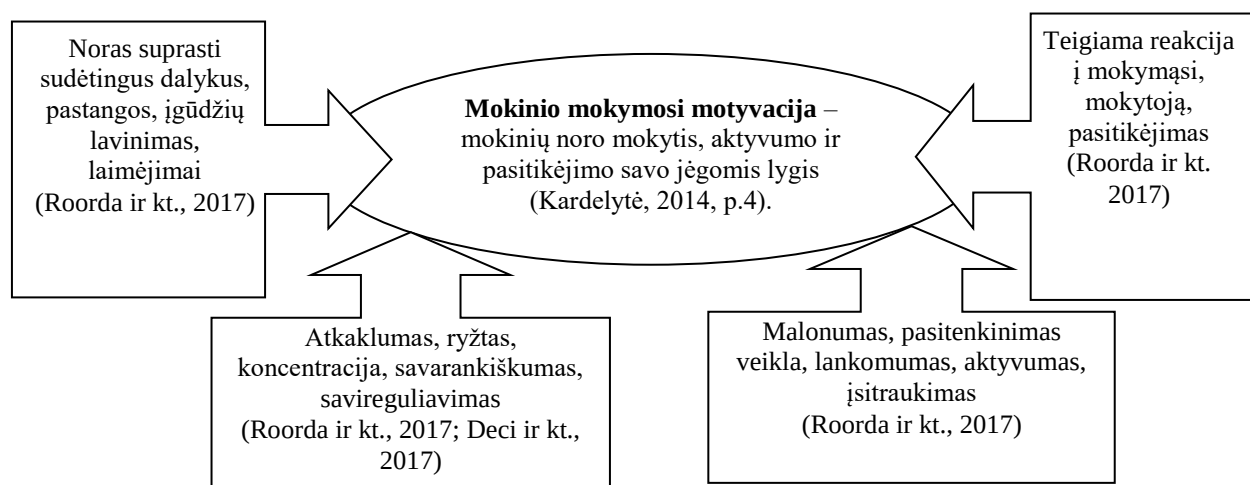
Pagrindiniai iššūkiai mokytojui yra sudaryti sąlygas, kurios nesutrikdytų socialinės vaiko asmenybės raidos, leistų plėtoti jo emocines, protines, fizines galias. Pradinių klasių mokinių (10–11 metų) tyrimai (Gunderson, Sorhagen, Gripshover, Dweck, Goldin-Meadow, Levine, 2017) parodė, kad papeikimas ir neigiama neverbalinė komunikacija nuosekliai lėmė didesnį pasipriešinimą laikantis taisyklių ir vykdant instrukcijas, o **pagyrimai ir teigiama neverbalinis atsakas** atskleidė priešingus rezultatus. Tyrėjai pasiūlė mechanizmą, kuris gali padidinti vaikų jautrumą tiek teigiamo, tiek neigiamo elgesio atžvilgiu, esant nenumatytiems atvejams. Pavyzdžiui, teigiamas neverbalinis atsakas – emocionalūs ženklai (šypsena, apkabinimas) arba materialus paskatinimas (skanėstas, lipdukas, papildomas laikas) pastiprina vaiko paklusnumą. Siekiant išsiaiškinti, kaip gyrimas per palaipsniui formuojamas motyvacines struktūras lemia vaiko (nuo 1–3 metų) vėlesnius akademinius pasiekimus pradinėse klasėse, atliktas tyrimas, kurio metu tėvai gyrė vaiką pabrėždami jo pastangas. Vėliau, pradinėse klasėse, vaikų atsakymai parodė, kad gyrimas ankstyvoje vaikystėje padeda palaipsniui formotis vaiko motyvacinėms struktūroms ir kad būtent pagyrimas sąlygoja motyvacijos augimą, kuris turi teigiamos įtakos mokymosi rezultatams (Gunderson ir kt., 2017).

Kituose tyrimuose irgi pastebėta, kad vien tik žodinis pagyrimas, nepastiprinant jo neverbaliniu teigiamu atsaku, gali būti nepakankamai motyvuojantis vaiką paklusti (Owen, Slep, Heyman, 2012). Tai, kad teigiamo atsako efektyvumas yra didesnis esant verbalinės ir neverbalinės komunikacijos sinergijai, patvirtina L. Dubosaitės (2015) tyrimas, kurio duomenys leidžia manyti, kad pagyrimo poveikį gali sustiprinti priderinta mokytojo neverbalinė komunikacija. Pavyzdžiui, mokytojo prisilietimas pritariant arba palaikant, linktelėjimas, šypsena, mirktelėjimas. Tačiau, siekiant didesnio efektyvumo, labai svarbu, kad mokinys žinotų, už ką tuo metu yra giriamas. Giriant žodžiu svarbu maloni veido išraiška, akių kontaktas su mokiniu. L. Dubosaitė (2015) teigia, kad „Pagyrimas gali didinti mokinio mokymosi motyvaciją, gerinti mokytojo ir mokinių tarpusavio santykius, palaikyti aukštą veiklos efektyvumą“. Norint paskatinti mokinį apmąstyti savo mokymąsi, o dar svarbiau, keisti savo mokymosi įpročius, požiūrį į mokymąsi, reikalingas **nuoseklus grįžtamasis atsakas**. Atsižvelgiant į tai, kad mokymasis yra dvipusis procesas, kaip būtina sąlyga bendravimui ir mokymuisi, G. Petty (2007) pateikia tokią veikiančią grandinę: ką mokytojas turi omenyje – ką jis sako – ką mokiniai girdi – ką mokiniai supranta. Todėl reikšmingas vaidmuo atitenka abipusei refleksijai, kuri turi įtakos formuojant mokinio ir mokytojo tarpusavio santykius. Kadangi mokiniai dažnai akademinius pasiekimus vertina labiau nei kitus pasiekimus (Astrauskienė,

2013), mokytojo teikiamas grįžtamasis atsakas, gali turėti įtakos vaiko mokymosi motyvacijai: „Jei mokytojai vertina mokinį teigiamai, jo motyvacija mokymuisi didėja, ir atvirkščiai“ (Astrauskienė, 2013). Mokymosi motyvacija (Kardelytė, 2014, p. 4) – mokinių noro mokytis, aktyvumo ir pasitikėjimo savo jėgomis lygis. Ją rodo atsakomybė už savo mokymąsi: geras lankomumas, namų darbų atlikimas, mokinių įsitraukimo per pamoką lygis.“ Nuolatiniai padrašinami ir skatinami mokiniai daug labiau stengiasi atliekant jiems pavestas užduotis ir mokymasis jiems tampa maloniu užsiėmimu. Kai asmuo supranta savo veiklos vertę ir tikslą, gauna aiškų grįžtamąjį atsaką ir paramą, jaučiasi atsakingas už ją ir geba savarankiškai ją įgyvendinti. Tokio asmens autonominė motyvacija stiprėja, jis yra pajėgus geriau atlikti darbą, geriau mokytis ir pritapti. Anot apsisprendimo teorijos (Ryan, Deci, 2017), autonomija yra vienas iš trijų pagrindinių psichologinių poreikių, remiantis kognityvinio vertinimo teorija. Autonomiškai reguliuojama veikla iš esmės yra motyvuota veikla. Tai įvyksta tuomet (Deci, Olafsen, Ryan, 2017), kai asmuo yra veikiamas vidinės motyvacijos, todėl jis įsitraukia į veiklą savo paties noru, valia ir pasiryžimu. Vidinė motyvacija skatina asmens ūgtį ir yra siejama su aktyviu įsitraukimu į veiklą, kuri asmeniui yra įdomi. Aktyvus įsitraukimas į įdomią veiklą priklauso nuo to, ar žmogus patirs malonumą užsiimant ja. Aktyvus įsitraukimas yra daugialypis (Roorda, Jak, Zee, Oort, Koomen, 2017, p. 240): elgesio, kai mokinys įsitraukia į pamokinę, popamokinę veiklą (rodomas atkaklumas, koncentracija, pastangos), emocinis įsitraukimas, kurį apibūdina mokinio teigiami ir neigiami jausmai, reakcija į mokymąsi, mokytoją, klasės draugus (rodomas malonumas, pasitenkinimas, nuobodulys) ir kognityvinis įsitraukimas, apibūdinamas, kaip sąmoningas noras ir atsidėjimas lavinti įgūdžius, suvokti sudėtingus dalykus (rodomas kaip kognityvinių strategijų panaudojimas, savireguliacijavimas). Svarbus teigiamas grįžtamasis atsakas, kuris patenkina mokinio kompetencijos poreikį, ir taip didina vidinę motyvaciją, o neigiamas grįžtamasis atsakas, atvirkščiai, užkerta kelią kompetencijos poreikio tenkinimui ir tuo pačiu, kenkia vidinei motyvacijai (Deci, Ryan, 2000, p. 233). Vidinę motyvaciją didina savo mokymosi vertės, tikslų suvokimas. Nuolat teikiamas grįžtamasis atsakas ir parama padeda suprasti savo mokymosi vertę. Todėl, kuo autonomiškesnė besimokančiojo motyvacija, tuo jis mokosi geriau. Kontroliuojama motyvacija (Deci ir kt., 2017), teikiant atsitiktinį apdovanojimą, yra sutelkta į išorinį pastiprinimą, nukreipia siekti rezultatų, todėl gali susiaurinti asmens pastangas, nukreipti jį siekti trumpalaikių tikslų. Remiantis apsisprendimo teorija, atlikta straipsnių metaanalizė (Taylor ir kt., 2014) atskleidė, kaip tam tikri motyvacijos tipai veikia mokymosi pasiekimus.

Nustatyta, kad vidinė motyvacija turėjo žymiai stipresnį teigiamą ryšį su aukštųjų mokyklų ir vidurinių mokyklų mokinių mokymosi pasiekimais nei pradinių klasių mokinių mokymosi pasiekimais, o kontroliuojama motyvacija, atvirkščiai, turėjo didesnę teigiamą poveikį pradinių klasių mokinių mokymosi pasiekimams. Tačiau, tyrėjų teigimu, šie duomenys turėtų būti tikslinami, nes nepakankamai yra atlikta tyrimų, kurie galėtų patvirtinti gautus rezultatus.

Pradiniame mokykliniame amžiuje mokytojo ir mokinio tarpusavio santykiai turi reikšmingos įtakos mokinio vidinei (Deci, Ryan, 2000, p. 235) mokymosi motyvacijai. Šilti ir rūpestingumu grįsti santykiai didina mokinio vidinę mokymosi motyvaciją, parama ir saugumo jausmas yra būtina vidinės motyvacijos skatinimo sąlyga. Mokytojo ir mokinio santykiai taip pat turi įtakos ir akademiniam pasiekimams (Roorda ir kt., 2017, p. 240). Mokytojai, kurie demonstruoja didelę emocinę paramą, yra šilti ir malonūs, teigiamai ir pagarbiai bendrauja su pradinių klasių mokiniais, yra jautrūs vaikų poreikiams ir interesams, skatina mokinių autonomiškumą, kuria palankią mokymui(-si) atmosferą, skatina mokymosi motyvaciją (žr. 1.2.2 pav.). Palankus emocinis klimatas klasėje lemia geresnį mokinių elgesį, didesnę savikontrolę, o tai turi įtakos mokinių pasiekimams ir įtakos tolimesniam mokymuisi. Taip pat mokinio supratimas apie jam mokytojo teikiamą paramą gali veikti mokymosi motyvaciją, lemti geresnius akademinis pasiekimus ir elgesį (Kikas, Magi, 2017, p. 699–700).

1.2.2 pav. Pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos požymiai (sudaryta autorės pagal Kardelytė, 2014; Roorda ir kt., 2017; Deci ir kt., 2017)

1.2.1 lentelė. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų charakteristikos ir kriterijai (sudaryta autorės pagal lentelėje pateiktus šaltinius)

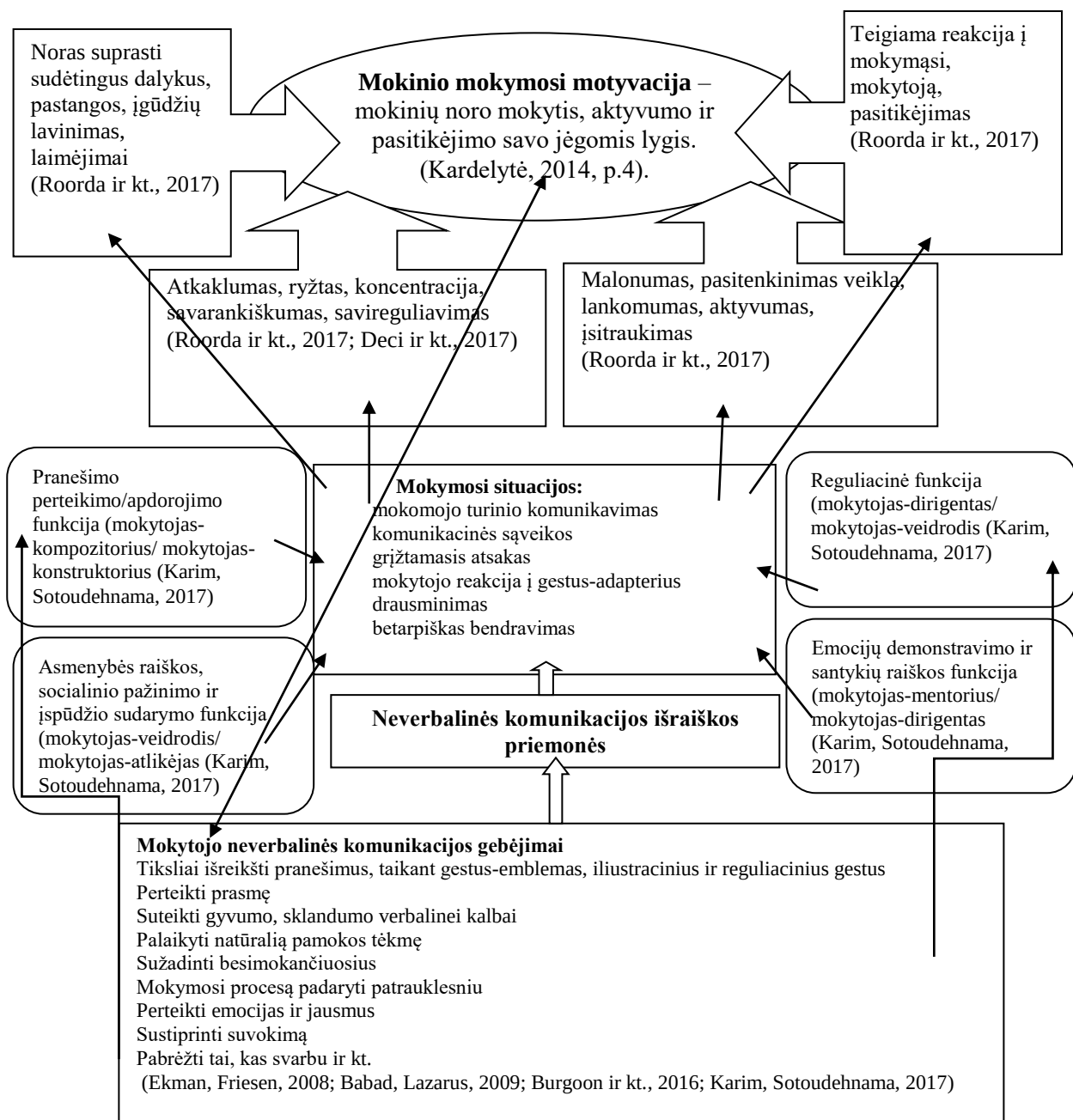
Charakteristikos	Kriterijai	Šaltiniai
Mokytojo reakcija į mokinio gestus adapterius	Pauzė, galvos linktelėjimas pritariant, galvos purtymas į šonus išreiškiant nepritarimą, balsas (mh...), veido išraiška, žvilgsnis	Ahlsén (2015); Sekine (2017); Marsella (2014); Kochocka, Gramatkovski (2017)
Grįžtamasis atsakas	Veido išraiškos, rankų gestai, žvilgsnis, išraiškos trūkumas (gali būti suprantamas kaip nesidomėjimas, abejingumas)	Bonaccio, O'Reilly, O'Sullivan, Chiocchio (2016)
Drausminimas	Kūno pozos, fizinis atstumas, žvilgsnis, veido išraiškos	Dhaem (2012)
Mokomojo turinio komunikavimas	Veiksmo, dydžio, judėjimo, formos, erdviniai, rodomieji, skiriamieji, metaforiški gestai (kūno judesiai, rankų gestai)	Wilson, Boatright, Landon-Hays, (2014)
Betarpiškas bendravimas	Akių kontaktas, kūno pozos (palinkimas į priekį) gestai, veido išraiškos, nuoširdi šypsena, fizinis atstumas, balso tonas	Bonaccio, O'Reilly, O'Sullivan, Chiocchio (2016); (Dinica, 2014); (Gippenreiter, 2008)
Santykių raiška	„Galios poza“, kiti neverbaliniai veiksmai, susiję su galia, yra kalbėjimo laikas ir pertraukimas, akių kontaktas, vokalas, veido išraiška, dydis, jėga	Bonaccio, O'Reilly, O'Sullivan, Chiocchio (2016)
Pageidaujamos asmenybės išraiška	Trumpas, tvirtas rankos paspaudimas gali rodyti pasitikėjimą, draugiškumą, norą bendrauti, šypsena, akių kontaktas, ekspresyvumas, rankų gestai, veido išraiška, linksėjimas galva	Bonaccio, O'Reilly, O'Sullivan, Chiocchio (2016)

Kodėl nekalbiniai signalai dažnai yra tinkamesni už kalbinius (Dhaem, 2012), argumentuojama tuo, kad gestų kalba mokytojas siunčia reikiamą signalą tam tikram mokiniui, netrikdydamas pamokos tėkmės <...>, atsistodamas šalia mokinio arba net už mokinio, kuriam turi būti siunčiamas pranešimas, paprastai nutraukia nepageidaujamą elgesį ir neblaško likusių mokinių dėmesio. Remiantis šiuo tyrimu (Dhaem, 2012), siūlomas dviejų pakopų drausminimo metodas, kad būtų **suvaldytas pamokos tėkmę trikdantis mokinių elgesys**, būtų palaikoma pozityvi, mokymąsi skatinanti atmosfera. Pirma pakopa – taikomos neverbalinės priemonės, t. y. **artumo kontrolė, priartėjimas, autoritetinga poza, žvilgsnis, rankų gestai**. Pavyzdžiui, mokytojas stovėdamas autoritetinga poza (pėdos, klubai ir pečiai vienoje tiesioje linijoje, pėdų ir klubų plotis subalansuotas, rankos prie šonų arba švelniai sunertos už nugaros, pečiai šiek tiek nuleisti žemyn) leidžia mokiniams suprasti, kad mokytojas yra atviras ir rūpinasi jų gerove. Žvilgsnis turėtų lėtai klaidžioti po klasę arba koncentruojamas viename plote. Tai padėtų išvengti stebeilijimosi tiesiai mokiniui į akis, mokytojas atrodytų ramus, laukiantis mokinių dėmesio. Ši pozicija vienu metu perteikia kontrolę ir laukimą. Antra pakopa – žodinis drausminimas, derinamas su neverbaliniu komunikavimu. Pavyzdžiui, mokytojas prisiartina prie mokinio, stengiasi užmegzti akių kontaktą.

Svarbu, kad jo ir mokinio akys būtų viename lygmenyje. Tada, mokytojas ramiai pakartoja savo reikalavimą, neišsiplėsdamas daugiau kaip nuo penkių iki septynių žodžių. Beveik 80 proc. tyrime dalyvavusių pedagogų teigė, kad šis dviejų pakopų drausminimo metodas padeda palaikyti gerus mokytojo ir mokinio tarpusavio santykius, neverbalinės užuominos skatina teigiamą mokinių elgesį, padeda palaikyti pamokos tempą, taip pat padrąsina mokinių prisiimti atsakomybę už savo elgesį. Remiantis šiuo tyrimu, galima pasakyti, kad nežodinis raginimas suteikia galimybę reaguoti greitai, užkertant kelią netinkamam elgesiui, išvengiant viešo mokinio žeminimo, skatina mokinių kontroliuoti pačiam save (žr. 1.2.1 lentelę).

Remiantis 1 dalyje mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų apibendrinimu ir nustatytais pradinį klasių mokinių mokymosi motyvacijos požymiais buvo konstruojamas mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinį klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų modelis (žr. 1.2.3 pav.). Šiame modelyje yra du pagrindiniai sąveikos objektai: mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai ir pradinį klasių mokinių mokymosi motyvacija. Tarp šių objektų vyksta abipusė sąveika. Šiuolaikinis mokytojas savo darbe susiduria su daugybe iššūkių ir visa virtine reikalavimų. Mokytojo vadybinė kompetencija, kurios viena sudedamųjų dalių yra vadovavimas, apima ugdymo proceso valdymą per pamoką, kurio metu mokytojai motyvuoja mokinius (Mikoliūnienė, 2009). Tam, kad efektyviai mokytis, klasėje reikia sudaryti tokias sąlygas, kurios skatintų mokymąsi. Netinkami pedagogo veiklos vadybiniai veiksmai siejami su neigiamomis mokinių nuostatomis į mokymosi procesą. Viena iš mokymosi motyvacijos silpnėjimo priežasčių yra aiškinama per mokymosi aplinkos ir pedagogo sąveiką su mokiniais. Pozityvūs santykiai tarp mokytojo ir mokinio, atsiradus mokymosi motyvaciją silpninantiems veiksniams, gali tapti kompensuojamu veiksnium (Jegelevičienė, Merfeldaitė, Railienė, 2016).

Galima teigti, kad sėkmingas mokymas, mokymasis ir mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai yra tarpusavyje susiję. Norint sukurti mokymosi motyvaciją skatinančią atmosferą klasėje, mokytojas turi išmokyti daryti didelę įtaką mokiniams. Tai pasiekti mokytojas gali pasitelkęs neverbalinės komunikacijos gebėjimus (Kochocka, Gramatkovski, 2017), kurie mokinių pasiekia per neverbalinės komunikacijos išraiškos priemones, realizuojant tam tikras neverbalinės komunikacijos funkcijas.

1.2.3 pav. Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų modelis (sudaryta autorės pagal Roorda ir kt., 2017; Kardelytė, 2014; Deci ir kt., 2017; Ekman, Friesen, 2008; Babad, Lazarus, 2009; Burgoon ir kt., 2016; Karim, Sotoudehnama, 2017)

Anot J. Bukantienės (2006, p. 35), „Mokytojo pranašumas labai priklauso nuo to, ar sugebės įtikinti, sužavėti, nukreipti mokinių spręsti mokslo problemas <...>. Nuo mokytojo asmenybės savybių, profesionalumo priklauso bendravimo atmosfera“. Dažniausiai mokytojas pamokoje yra bendravimo iniciatorius, jis yra ne tik mokymosi išteklių organizatorius, bet ir pats yra mokymosi

šaltinis, todėl veikdamas įvairiose mokymosi situacijose, sąveikoje su mokiniais, jis gali turėti tiesioginės įtakos mokinių mokymosi motyvacijai.

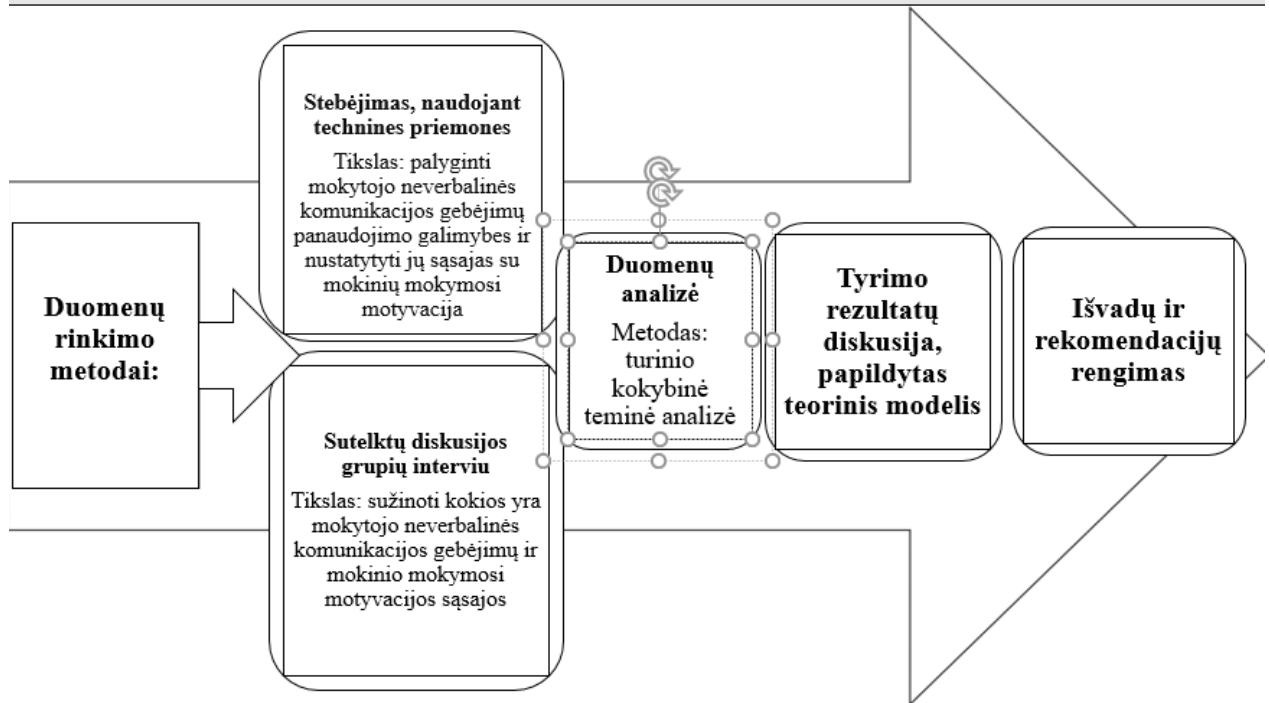
Apibendrinant 1 dalį, galima teigti, kad ir mokytojas, ir mokiniai bendraudami klasėje, daugybę kartų per dieną, sąmoningai (arba ne) siunčia ir gauna neverbalinius pranešimus, todėl siekiant mokymosi tikslų svarbu juos suprasti ir teisingai interpretuoti. Pradiniame mokykliniame amžiuje teigiamas mokinio ir mokytojo santykis, mokinio savigarbos, pasitikėjimo, atkaklumo stiprinimas, leidžia formuotis palankiam požiūriui į mokymąsi, jo vertę, sudaryti sąlygas mokymosi motyvacijai įsitvirtinti. Pradiniame mokykliniame amžiuje plėtojama mokinio vidinė motyvacija ir autonomiškumas kuria palankias sąlygas mokymosi motyvacijai didėti ir lemia ilgalaikius rezultatus, kurie daro įtaką mokymuisi vėlesniame mokykliniame amžiuje. To siekti padeda tikslingai įvairiose mokymosi situacijose panaudojami mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai: perteikiant mokomąjį turinį, teikiant nuolatinį grįžtamąjį atsaką, valdant komunikacines situacijas, suvokiant kitų ir perteikiant savo emocijas, pastebint ir reaguojant į mokinio gestus adapterius, palaikant discipliną, kuriant pozityvią klasės atmosferą, santykius grįstus abipuse pagarba. Plėtojami mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai suteikia galimybę praturtinti mokymosi aplinką ir daryti reikšmingą įtaką mokinių mokymosi motyvacijai.

2. MOKYTOJO NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS GEBĖJIMŲ IR PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOSI MOTYVACIJOS SĄSAJŲ TYRIMO METODOLOGIJA

Šioje dalyje aptariamas empirinio tyrimo organizavimas ir metodai, tyrimo imties charakteristikos, pagrindžiamas tyrimo instrumentas ir aptariama tyrimo etika.

2.1. Tyrimo organizavimas ir metodai

Siekiant atsakyti į tyrimo probleminį klausimą, pasirinkta edukacinio eksperimento tyrimo strategija, taikant kokybinę induktyviąją prieigą. Pasirinkta prieiga remiantis tuo, kad siekiama įvardyti vidines psichologines ir elgsenos charakteristikas konkrečiose situacijose, nesiekama apibendrinamųjų vertinimų, bandoma identifikuoti konkrečius bruožus. Siekiama suprasti kaip tyrimo dalyviai mąsto, ką jaučia konkrečioje situacijoje sąveikoje su kitais, siekiama suprasti pačio tyrėjo elgsenas bei lūkesčius. Pasirinkta induktyvioji tyrimo prieiga, nes temos, dimensijos (objektų aspektai, kintamieji) ir kategorijos identifikuojamos interpretuojant neapdorotus duomenis (Žydzžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Empirinio tyrimo struktūra pateikta 2.1.1 paveiksle.

2.1.1 pav. Empirinio tyrimo struktūra

Pagal mokslinės literatūros analizę (žr. 1 dalį), kuria siekta teoriškai apibūdinti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajas ir sukurtą teorinį modelį (pav. 1.2.), parengtas empirinio tyrimo modelis ir parinkti instrumentai. Siekiant palyginti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų panaudojimo galimybes ir nustatyti jų sąsajas su X Kauno mokyklos pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacija, pasirinkti du kokybinių duomenų rinkimo metodai – stebėjimas naudojant technines priemones ir sutelktų diskusijos grupių interviu.

Suplanuota edukacinio eksperimento eiga, siekiant užtikrinti tyrimo kokybę (Rupšienė, Rutkienė, 2016).

- 1) *Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų atranka ir jų pasirinkimas edukaciniam eksperimentui.* Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai pasirinkti remiantis šio darbo 1.1 skyriuje autorės sudarytu mokytojo neverbalinės komunikacijos funkcijų ir gebėjimų apibendrinimu.
- 2) *Mokinių mokymosi motyvacijos vertinimas prieš edukacinį eksperimentą.* Prieš eksperimentą, sutelktų diskusijos grupių interviu metu, mokiniams pateiktos trys klausimų grupės. Klausimai parengti remiantis šio darbo 1.2 skyriuje autorės sudarytu mokinio mokymosi motyvacijos požymių modeliu ir siejami su mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimais.
- 3) *Edukacinis eksperimentas.* Mokytojas pagal iš anksto parengtą mokymo planą tyrimo dalyviams vedė 30 min. pamoką, kurios metu naudojo teigiamas neverbalinės komunikacijos išraiškos priemones. Pamoka buvo filmuojama. Laikantis geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti tiriamam asmeniui principo, pagal tą patį mokymo planą buvo parengta antra 30 min. vaizdo pamoka, kurios metu mokytojas naudojo neigiamas neverbalinės išraiškos priemones.
- 4) *Mokinių mokymosi motyvacijos vertinimas po edukacinio eksperimento.* Po eksperimento, sutelktų diskusijos grupių interviu metu, buvo peržiūrimi pirmos ir antros pamokos įrašai. Įrašas stabdomas kas 5 min., tam, kad mokiniai galėtų komentuoti, kaip tam tikri mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai veikia jų mokymosi motyvaciją. Prieš vaizdo medžiagos peržiūrą, tyrėjas priminė tyrimo tikslą ir detalai aptarė su mokiniais neverbalinės komunikacijos

išraiškos priemonės, taip pat, mokymosi motyvacijos sampratą, parinkdamas mokiniams suprantamą leksiką. Svarbu, kad tyrėjas formuluotų klausimus atitinkamai pagal tyrimo dalyvių amžių (Kvale, Brinkmann, 2009, p.146).

- 5) *Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų vertinimas ir analizė.* Po edukacinio eksperimento buvo atlikta turinio kokybinė teminė analizė.

Duomenų rinkimo metodai

Stebėjimas naudojant technines priemones – skirtas palyginti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų panaudojimo galimybes ir nustatyti jų sąsajas su pradinį klasių mokinių mokymosi motyvacija. Stebėjimas tinkamas renkant duomenis, kai norima atlikti žmonių elgesio tyrimus, nes tyrėjas turi galimybę suvokti sąveikos įvairovę, apie kurią tyrimo dalyviai vengdami arba nesuvokdami nekalba (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Sutelktų diskusijos grupių interviu – kuriuo siekiama sužinoti, kokios yra mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir mokinio mokymosi motyvacijos sąsajos. Pasirinktas metodas, atsižvelgiant į tai, kad tyrėjas gerai pažįsta tyrimo dalyvius, yra išmėginęs ir žino jiems priimtinius bendravimo būdus. Anot I. Gaižauskaitės, N. Valavičienės (2016, p.222), su vaikais yra parankiau organizuoti grupės, o ne individualius interviu, nes buvimas grupėje yra natūrali ir įprasta vaikų socializacijos forma. Tarp tyrimo dalyvių ir tyrėjo užsimezgęs teigiamas, pasitikėjimu grįstas santykis, tyrimo dalyviai pažįsta ir pasitiki vieni kitais. Anot A. Juodaitytės (2011), 10–11 metų vaikai geba sekti savo minčių eigą, pajėgūs samprotauti iš savo, o ne iš suaugusiojo pozicijų. Sutelktų diskusijos grupės metu užduodami klausimai tik tuomet, jei pokalbis nutrūksta. Vaikai lengvai yra paveikiami suaugusio žmogaus dėl galios disbalanso, todėl užduotas klausimas gali išprovokuoti pateikti iškreiptą, netikslią informaciją (Kvale, Brinkmann, 2009, p.146).

Duomenų analizės metodai

Vaizdo medžiagai ir sutelktų diskusijos grupių duomenims analizuoti buvo taikoma **kokybinė turinio teminė analizė**. Kokybinei turinio teminei analizei, taikomas indukcinis duomenų kategorizavimas. Šio metodo taikymo taisyklės yra tokios pačios kaip turinio analizės, išskyrus tris išimtis: ne visa medžiaga analizuojama, o tik tos dalys, kurios yra svarbios tyrimui; parafrazių kūrimo etapas praleistas; pereinama iš karto prie kategorijų formulavimo. Tikslas yra tiesiogiai apibendrinti kategorijas, kurios yra iš pačios medžiagos, ne iš teorinių aplinkybių. Skirta išanalizuoti

gautus audio-vizualinius duomenis ir interviu duomenis, siekiant gautus duomenis kategorizuoti, interpretuoti, pagrįsti (Mayring, Philipp, 2014).

2.1.1 lentelė. Kokybinės turinio teminės analizės pavyzdys (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017)

Interviu ištrauka	Subkategorija	Kategorija	Tema
Patinka matematika, nes gana lengva, muzika, nes mokytoja yra juokinga, smagi (M1)	Suvokiamas teigiamas mokytojo personažas	Išgyvenamas teigiamas emocinis klimatas	Teigiama emocinė mokymosi aplinka

Analizuojant duomenis išskiriami teksto prasminiai vienetai ir grupuojami pagal turinį. Prasminių vienetų tekstai buvo naudojami tik vienai kategorijai formuoti. Pradedamos formuoti kategorijos, kurios apima subkategorijų grupę (žr. 2.1.1 lentelę). Kategorijos jungiamos pagal prasmę ir sudaromos temos, o temos jungia tyrimo duomenų visumą (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

Kadangi tyrimo vienetas yra komunikacinės situacijos, kurias tikimasi, kad mokiniai pastebės ir vertins, buvo parinkta daug neverbalinės raidos priemonių, per kurias atsiskleidžia mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai. Analizuojamų situacijų skaičius parinktas atsižvelgiant į prisotinamumo reikalavimą, t.y. analizuojama tiek situacijų, kol informacija pradeda kartotis ir nebeatskleidžiama naujų su tyrimo tikslu susijusių aspektų (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016, p. 41).

2.2. Tyrimo imties charakteristikos

Tyrimas atliktas X Kauno progimnazijoje. Tyrimo dalyviai – anglų kalbos mokytojas ir IV klasės 9 mokiniai (4 mergaitės ir 5 berniukai), t. y. viena anglų kalbos grupė. Pasirinktas anglų kalbos mokytojas, nes dirba su puse klasės, tai leidžia sklandžiai įgyvendinti tyrimą per numatytą laiką.

Tiriamųjų atrankos tipas. Kadangi kokybinio tyrimo tikslas yra „gauti detalų supratimą apie tam tikrą reiškinį <...>“, parankus nedidelis tyrimo dalyvių skaičius ir tyrimo dalyviai, kurių specifinės savybės geriausiai informuotų apie tiriamąjį reiškinį, tikimybinė atranka nėra paranki (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016, p. 37). Todėl sudarant imtį buvo vadovaujamasi netikimybinės imties metodu, tiksline atranka. Remiantis tyrimo tikslu ir tyrimo probleminiu klausimu, pasirinkta tikslinė populiacija pradinė klasių mokiniai ir pradinėse klasėse dirbantis mokytojas. Tyrimo imties

dydis buvo nustatytas remiantis tyrimo apimtimi ir svarba, turimais žmogiškaisiais ir laiko ištekliais, atsižvelgta ir į tai, kad tyrimo tikslas yra labai konkretus, taip pat į panašius atliktus (Ahlsén, 2015; Taylor, 2014) tyrimus. Tyrime derinama keletas tikslinės atrankos būdų: tipinių atvejų atranka, nes tiriamoji grupė yra tipinė, pasirinkta įprastinė mokykla, klasė ir pedagogas; maksimaliai įvairių atvejų atranka, nes pasirinktoje mokinių grupėje yra ypač gerai, gerai, vidutiniškai ir prastai besimokančių mokinių (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016, p. 41-42).

2.3. Tyrimo instrumento pagrindimas

Šiame skyriuje analizuojamas mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų tyrimo instrumentas: edukacinis eksperimentas ir sutelktų diskusijos grupių interviu.

Edukacinio eksperimento tyrimo dalyvių mokymosi motyvacijai pamatuoti prieš edukacinį eksperimentą buvo parengti interviu klausimai, į kuriuos tyrimo dalyviai atsakė sutelktų diskusijos grupių interviu metu. Klausimai sudaryti vadovaujantis 1 dalyje sudarytu teoriniu pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos požymių modeliu (žr. 1.2.2 pav.). Tyrimo dalyviams buvo pateiktos trys klausimų grupės (žr. 2.3.1 lentelę).

2.3.1 lentelė. Tyrimo instrumentas mokinių mokymosi motyvacijai prieš edukacinį eksperimentą pamatuoti ir po jo

1. Ar tau patinka mokytis? Kokius dalykus patinka mokytis labiausiai? Kodėl?	2. Ar patinka mokytis anglų kalbą? Kodėl (taip/ne)? Ar tam turi įtakos mokytojo asmenybė? Kaip turi elgtis / atrodyti mokytojas, kad patiktų / nepatiktų mokytis?	3. Kada tu jautiesi gerai klasėje, kada ne taip gerai? Kaip tai susiję su tavo noru mokytis? Kodėl?
--	---	---

Pirma klausimų grupė parengta pagal pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos požymius: teigiama reakcija į mokymąsi, lankomumas, malonumas, pasitenkinimas veikla, noras suprasti sudėtingus dalykus, įgūdžių lavinimas, laimėjimai, koncentracija (žr. 2.3.1 lentelę).

Antra klausimų grupė parengta atsižvelgiant į pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos požymius: teigiama reakcija į mokytoją, pasitikėjimas. Trečia klausimų grupė parengta pagal požymius: įsitraukimas, aktyvumas, savarankiškumas, aktualumas, ryžtas.

2.3.2 lentelė. Klausimai mokiniams stebint vaizdo medžiagą

Mokiniui pateikiami klausimai žiūrint vaizdo medžiagą	Tema
Kaip jautiesi, kai mokytojas šypsosi, keičia veido išraišką? Kodėl?	Siekiama nustatyti, kokius mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimus mokiniai atkodoja
Kaip jautiesi, kai mokytojas į tave žiūri? Ar mokytojo kūno padėtis rodo, kad tavęs klausomasi? Iš ko tai supranti?	Papildomi klausimai, skatinant mokinius daugiau refleksuoti
Kaip jautiesi, kai mokytojas tau linkteli galva?	

Klausimai mokiniams (žr. 2.3.2 lentelę) stebint vaizdo medžiagą yra skirti paskatinti mokinius refleksuoti ir atsiskleisti, klausimų paskirtis – inicijuoti pokalbį, bet nesufleruoti atsakymų. Klausimai pateikiami tik esant būtinybei, kai nutrūksta pokalbis, arba paskatinti kalbėti į temą ir giliau, sugrąžinti prie tyrimo esmės, nenukrypti į bendrybes.

2.4. Tyrimo etika

Empirinio tyrimo dalyviai pradinių klasių mokiniai, kurių amžius nuo 10 iki 11 metų, todėl, anot Britų psichologinės draugijos (2014), patenka į lengvai pažeidžiamųjų grupę, kurią sudaro jaunesni nei 16 metų vaikai. Pažeidžiamais laikomi asmenys, kurie turi ribotą autonomiją, dalyvavimas tyrime gali sukelti emocinį spaudimą (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo metu naudojamos vaizdo kameros, dalyvauja svetimi asmenys, t.y. tie, kas filmuoja, šio darbo autorė numato galimus rizikos veiksnius. Galima prognozuoti, kad tyrimo dalyviai patirs nerimą, įtampą, išgyvens neigiamas emocijas. Todėl **vadovaujamesi nuostata, kad pirmiausia reikia pasirūpinti tyrimo dalyvių gerove, o pats tyrimas neturėtų būti svarbesnis už šį aspektą.** Todėl nuspręsta laikytis svarbiausio principo „nedaryti vaikams spaudimo, vengti apgaulės ar manipuliacijos. Tyrimą nutraukti jeigu <...> tyrimas jį emociškai netinkamai veikia“ (Juodaitytė, 2011).

Savanoriškumo etikos principas. Tyrimo dalyviai buvo supažindinti su tyrimo turiniu, pateikta apibendrinta informacija apie tyrimo tikslą ir eigą, paaiškinta kaip bus panaudoti duomenys. Tiek tyrimo dalyvių tėvams, tiek patiems tyrimo dalyviams parengtas rašytinis sutikimas dalyvauti tyrime. Tyrimo dalyviams suteikta pasirinkimo laisvė dėl dalyvavimo (arba ne) tyrime, garantuojama, kad atsisakymas dalyvauti nepaveiks jų ir mokytojo santykių, jie nebus izoliuoti, galės likti tyrimo stebėtojais.

Pagarbos asmens privatumui principas. Dalyviai informuoti, kad bet kuriuo metu gali palikti tyrimą, grupinės refleksijos metu gali rinktis, kada pasisakyti, o kada ne, bet kada turi galimybę nutraukti pokalbį. Tam, kad tyrimo dalyviai jaustųsi saugiai, jiems iš anksto pristatomos veiklos stebėjimo metu, taip pat aptariami sutelktų diskusijos grupių interviu klausimai. Tyrimo dalyviai informuoti, kad iki gegužės 20 dienos jie gali paprašyti nenaudoti tyrimo duomenų ir juos sunaikinti (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

Konfidencialumo ir anonimiškumo principas. Visa surinkta informacija yra laikoma konfidencialia, prieinama tik tyrėjui. Siekiant, kad pašaliniai asmenys neidentifikuotų tyrimo dalyvių, jiems suteikiami slapyvardžiai, kurie vartojami analizuojant tyrimo duomenis (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

Geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti tiriamam asmeniui principas. Laikantis šio principo siekiama apsaugoti asmenį nuo emocinio diskomforto atliekant šį tyrimą. Paaaiškėjus, kad kai kurios rizikos neišvengiamos, tyrėjas turi imtis priemonių mažinančių šių rizikų pasekmes. Tyrėjas kurdamas pasitikėjimu grįstą tyrimo aplinką, turi atsižvelgti į tyrimo dalyvių psichologinę gerovę, todėl turi atidžiai stebėti tyrimo dalyvių reakcijas, kad nepatirtų jokio spaudimo, jaustųsi laisvai (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

Teisingumo principas. Siekiant sudominti tyrimo dalyvius, išryškinta nauda, kurią jiems suteiks dalyvavimas tyrime: praplės žinias apie neverbalinę komunikaciją, lengviau atpažins jiems siunčiamus neverbalinius pranešimus, suvoks kūno kalbos daromą įtaką, apmąstys mokymosi motyvacijos svarbą. Anot Žydžiūnaitės, Sabaliausko (2017), tyrimo dalyviai turi jaustis lygiaverčiai partneriai. Tyrėjui reiškiant pagarbą tyrimo dalyviui, sustiprinamas pasitikėjimas. Tam, kad neapsunkinti tyrimo eigos dėl nelygiaverčių santykių, tyrėjas pateikė stebėjimo ir sutelktų diskusijos grupių interviu procesą, kaip žaidybines situacijas: tyrimo dalyviai yra tyrėjo padėjėjai, ekspertai, o tyrėjas aktorius, kuris prisiima tam tikrą mokytojo vaidmenį, o vėliau, sutelktų diskusijos grupių interviu metu, žurnalisto vaidmenį.

3. MOKYTOJO NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS GEBĖJIMŲ IR X KAUNO MOKYKLOS PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOSI MOTYVACIJOS SĄSAJŲ TYRIMO REZULTATAI

Šioje tyrimo dalyje analizuojami empirinio tyrimo duomenys gauti edukacinio eksperimento ir sutelktų diskusijos grupių interviu metu. Juos analizuoti pasirinktas turinio kokybinės teminės analizės metodas.

3.1. Mokinių interviu analizė

Šioje dalyje pateikiama pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijai prieš edukacinį eksperimentą pamatuoti interviu duomenų analizė, siekiant duomenis kategorizuoti, interpretuoti ir pagrįsti. Gauti duomenys analizuojami vadovaujantis 1 dalyje sudarytu teoriniu pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos požymių modeliu. Tyrimo dalyviai buvo koduojami trumpiniais **M1–M9**. Mokinių interviu buvo analizuojami atsižvelgiant į mokymosi situacijas, kuriose pasireiškia tam tikri mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai, turintys teigiamos įtakos mokinių mokymosi motyvacijai. Pagal šią logiką duomenys buvo kategorizuojami ir grupuojami (žr. 2.1.1 lentelę).

Prieš edukacinį eksperimentą atsakinėdamas į klausimus, ar patinka mokytis, kodėl patinka arba nepatinka, tyrimo dalyviai **M1** (patinka matematika, nes gana lengva, muzika, nes mokytoja yra juokinga, smagi) ir **M3** (*mokytojas neturi būti nei linksmas, nei piktas, turi elgtis pagal tą dieną*) atskleidė, kad teigiamas mokytojo personažas leidžia kurti teigiamą emocinę mokymosi aplinką, kurioje mokinys išgyvena teigiamas emocijas. Teigiamai emocinei mokymosi aplinkai kurti yra svarbūs mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai: neverbalinės išraiškos priemonėmis mokymosi procesą padaryti patrauklesniu, žvilgsniu ir balso tonu perteikti emocijas ir jausmus (*kai mokytojas draugiškas, jis šypsosi, o balsas ramus, geras, nuoširdus ir paprastas*).

Iš tyrimo dalyvių **M7** (mokytojo asmenybė tikrai turi įtakos, turi mokytoja būti linksmas, neturi ateiti įsitempusi, pavargusi, neturi pykti.) **M5** atsakymų į klausimus, kaip noras mokytis susijęs su mokytojo asmenybe, gera savijauta klasėje, galima pateikti įžvalgas, kad stiprinant mokinių

mokymosi motyvaciją yra svarbi mokytojo neverbalinės komunikacijos asmenybės raiškos, socialinio pažinimo ir įspūdžio sudarymo funkcija, kuriai realizuoti būtini mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai: kūno poza, gestais, veido išraiška, išvaizda reprezentuoti save, sustiprinti savo patrauklumą ir patikimumą (*būtų gerai, jei mokytojas būtų vyras, patiktų toks atsipalaidavęs neįsitempęs, ai matosi iš stovėsenos, kaip sėdi, iš veido išraiškos*). Taip pat iš **M9** tyrimo dalyvio atsakymų galima pastebėti, kad tokie mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai, kaip veido išraiška, rankų gestais, žvilgsniu ir balso ypatybėmis teikti grįžtamąjį atsaką, sudaryti gyvybingą, draugišką, patrauklią mokymui(si) klasės atmosferą yra svarbi sąlyga mokymosi motyvacijai stiprinti (*mokytojo asmenybė turi įtakos, ar patinka mokytis, nes jei jis draugiškas ir dažniausiai linksmas, tai ir man linksmas mokytis, atrodo, kad jis nori išmokyti, tada ir aš noriu mokytis, kai mokytoja linksmas, tai matosi iš veido išraiškos, ji šypsosi, juokiasi*). Tyrimo dalyvio **M4** (*kai suklystu ir mokytoja paaiškina dar kartą ramiai, be jokios įtampos, taip tarsi „ai nu ir kas“*) refleksija patvirtina, kad mokinyse gerai jaučiasi ir nori mokytis, tada, kai nejaučia įtampos, kai mokytojas kuria teigiamą, mokymuisi palankų klimatą.

3.2. Edukacinio eksperimento rezultatų analizė

Šioje dalje pateikiama audio-vizualinių duomenų ir interviu duomenų analizė, siekiant gautus duomenis kategorizuoti, interpretuoti, pagrįsti. Edukaciniam eksperimentui atlikti buvo suplanuotos dvi pamokos, kurių metu mokytojas naudojo skirtingas neverbalinės komunikacijos išraiškos priemones, t.y. teigiamą ir neigiamą neverbalinę komunikaciją, tam, kad būtų galima palyginti ir suprasti, ar mokytojo neverbalinė komunikacija turi įtakos mokinių mokymosi motyvacijai stiprinti. Gauti duomenys analizuojami vadovaujantis 1 dalyje sudarytu mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų modeliu. Vadovaujamasi ta pačia logika, kaip ir analizuojant mokinių interviu gautus duomenis prieš edukacinį eksperimentą, t. y. gauti duomenys analizuojami atsižvelgiant į mokymosi situacijas, kuriose pasireiškia tam tikri mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai, turintys teigiamos arba neigiamos įtakos mokinių mokymosi motyvacijai.

Tyrimo dalyvių **M5** ir **M1** refleksija apie mokymosi situaciją, kurioje vyksta komunikacinė sąveika ir yra teikiamas mokiniams grįžtamasis atsakas, leidžia teigti, kad motyvacinis poveikis, teigiama reakcija į mokytoją: teigiama emocinė būsena ir pasitikėjimas savimi, gali būti skatinamas

naudojant tokius mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimus (žr. pav. 3.2.1 ir 3.2.1 lentelę): įvairiomis neverbalinėmis išraiškos priemonėmis sustiprinti savo patikimumą, klausymo gebėjimai – paskatinti, padrašinti mokinį kalbėti, teikti grįžtamąjį atsaką, kurti pasitikėjimu grįstus santykius, didinti mokinio pasitikėjimą savimi (**M5** *kai šypsotės aš jaučiuosi gerai, nes galvoju, kad sakau viską teisingai, man atrodo, kad jūs manęs atidžiai klausotės, jūs vis linkčiojote, aš jaučiau, kad jūs žiūrite į mane*) (**M1** *kai kalbėjau, jūs į mane įdėmiai žiūrėjote, supratau, kad klausote, vis linksėjote, tai aš apsidžiaugiau, nes pagalvojau, kad džiaugiatės mano rezultatais*).

3.2.1 pav. Klausymo pozos demonstravimas mokiniams

1 kadras (mokytoja šiek tiek kūnu palinkusi į priekį, šypsosi, pritariamai linkčioja, sunėrusi rankas)

2 kadras (mokytoja kūnu labiau palinkusi į priekį, šypsosi, pritariamai linkčioja, sunėrusi rankas)

3 kadras (mokytoja sėdu ištiesusi nugarą, šypsosi, pritariamai linkčioja, sunėrusi rankas)

3.2.1 lentelė. Mokinių komentarai ir refleksijos apie mokytojo klausymo pozos demonstravimą

Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai	Mokinių atsakymai	Nustatytas motyvacinis poveikis mokiniams
Sustiprinti savo patikimumą, klausymo gebėjimai – paskatinti, padrašinti mokinį kalbėti; teikti grįžtamąjį atsaką, kurti pasitikėjimu grįstus santykius, didinti mokinio pasitikėjimą savimi.	M 5: <...kai šypsotės aš jaučiuosi gerai, nes galvoju, kad sakau viską teisingai, man atrodo, kad jūs manęs atidžiai klausotės, jūs vis linkčiojote, aš jaučiau, kad jūs žiūrite į mane...> M1 <...kai kalbėjau, jūs į mane įdėmiai žiūrėjote, supratau, kad klausote, vis linksėjote, tai aš apsidžiaugiau, nes pagalvojau, kad džiaugiatės mano rezultatais...>	teigiama reakcija į mokytoją: teigiama emocinė būseną/pasitikėjimas savimi

Kitoje mokymosi situacijoje, kada vyksta komunikacinė sąveika, galima pastebėti mokinio gestą-adapterį ir mokytojo reakciją į jį. Tyrimo dalyvių **M7** (*man patinka, kad mokytoja rami, nors aš nežinau ką pasakyti, tai rodo laikysena, kuri sako „ nesijaudink, viskas bus gerai“*) ir **M8** komentarai (*kai vaikas kalba, ji linksi galva, atrodo, kad ji klauso, jai įdomu, norisi pasisakyti, jautiesi svarbus ir iš veido matosi, kad mokytoja reaguoja, tai pažiūri, tai nusišypsos*) apie mokytojo reakciją ir teikiamą grįžtamąjį atsaką (žr. 3.2.2–3.2.3 pav. ir 3.2.2 lentelę), leidžia manyti, kad mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai kūno poza, veido išraiška, žvilgsniu kurti pasitikėjimu grįstus santykius, galvos ir rankų judesiais padidinti mokinių kalbėti, didinti pasitikėjimą savimi, valdyti pokalbį, reguliuoti tarpusavio sąveiką apima kelias neverbalinės komunikacijos funkcijas – santykių raišką ir reguliacinę ir teigiamai veikia mokinio mokymosi motyvaciją, t.y. skatina jo atkaklumą, ryžtą, koncentraciją, savarankiškumą ir savireguliaciją, mokinys patiria laimėjimo jausmą.

3.2.2 pav. Mokytojo klausymo pozos demonstravimas mokiniams ir reakcija į mokinio gestą-adapterį (mokytojas kūnu palinkęs į priekį, šypsosi, žiūri mokiniui į akis, kai pastebi mokinio gestą-adapterį, linkteli ir išlaukia atsakymo)

3.2.2 lentelė. Mokinių komentarai ir refleksijos apie mokytojo klausymo pozos demonstravimą ir reakciją į gestą adapterį

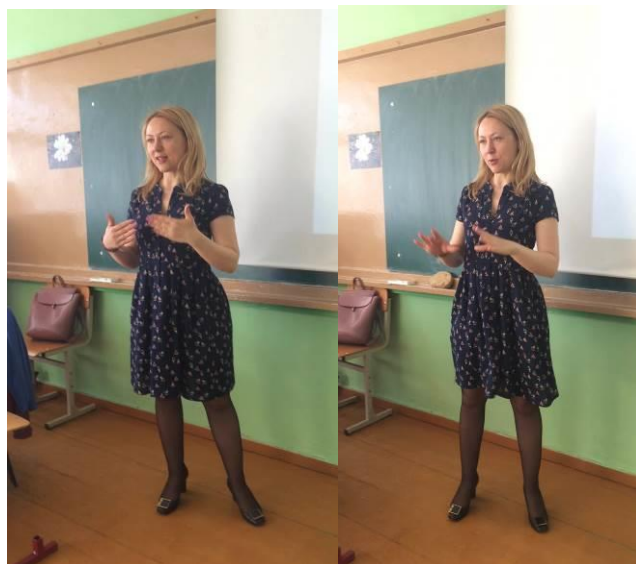
Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai	Mokinių atsakymai	Nustatytas motyvacinis poveikis mokiniams
Klausymo gebėjimai – paskatinti, padrąsinti mokinį kalbėti; teikti grįžtamąjį atsaką, kurti pasitikėjimu grįstus santykius, didinti mokinio pasitikėjimą savimi.	M 8: <...man patinka, kad mokytoja rami, nors aš nežinau ką pasakyti, tai rodo laikysena, kuri sako „nesijaudink, viskas bus gerai“...> M7 <...kai vaikas kalba, ji linksi galva, atrodo, kad ji klauso, jai įdomu, norisi pasisakyti, jautiesi svarbus ir iš veido matosi, kad mokytoja reaguoja, tai pažiūri, tai nusišypso...>	teigiama emocinė būsena, pasitikėjimas savimi, atkaklumas, ryžtas, koncentracija, savarankiškumas, savireguliacija

3.2.3 pav. Mokytojo klausymo pozos demonstravimas mokiniams ir reakcija į mokinio gestą-adaptaciją (mokytojas kūnu palinkęs į priekį, šypsosi, žiūri mokiniui į akis, kai pastebi mokinio gestą-adaptaciją, linkteli ir išlaukia atsakymo)

Tyrimo dalyviai **M9** (man juokinga kai rodo „pair, square“ o ypač „share“, atrodo, kad pasidalinti turime plačiai. Man patinka geometrija, kūnai, taip konkrečiai, įsidėmėjau eiliškumą), **M5** (kai kalbėjote apie smalsumą, jūsų ranka kilo ir leidosi, kilo ir leidosi, taip juokinga, bet įdomu žiūrėti, geriau įsiminiau) ir **M6** (man patiko tie gestai ŽNS kai aiškinote, supratau gerai, nes mintys susidėliojo aiškiai) komentuodami mokymo turinio perteikimo situacijas, padėjo išryškinti šiuos mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimus, kurie turi įtakos mokinių mokymosi motyvacijai: tiksliai išreikšti pranešimus, taikant gestus-emblemas, iliustracinius ir reguliacinius gestus, veido išraiška, rankų gestais, galvos judesiais, kūno poza

perteikti prasmę, suteikti gyvumo, sklandumo verbalinei kalbai, sužadinti besimokančiuosius, mokymosi procesą padaryti patrauklesniu, žvilgsniu ir balso tonu perteikti emocijas ir jausmus, sustiprinti suvokimą, pabrėžti tai, kas svarbu (žr. 3.2.4–3.2.5 pav. ir 3.2.3 lentelę). Pastebimas motyvacinis poveikis, kurį atskleidžia pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos požymiai: teigiama reakcija į mokymąsi, malonumas, pasitenkinimas veikla, aktyvumas, įsitraukimas, teigiama emocinė būsena, pasitikėjimas savimi, koncentracija, noras suprasti sudėtingus dalykus, pastangos, įgūdžių lavinimas ir laimėjimai.

3.2.4 pav. Mokytojo turinio komunikavimo pozos
(mokytojas stovi tiesiai, rankų gestais perteikia)

3.2.5 pav. Mokytojo turinio komunikavimo pozos
(mokytoja kūno poza, rankų gestais ir veido išraiška demonstruoja būdvardžio „smalsus“
laipsniavimą)

3.2.3 lentelė. Mokinių komentarai ir refleksijos apie mokytojo turinio komunikavimo pozos demonstravimą

Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai	Mokinių atsakymai	Nustatytas motyvacinis poveikis mokiniams
Tiksliai išreikšti pranešimus, taikant gestus-emblemas, iliustracinius ir reguliacinius gestus, veido išraiška, rankų gestais, kūno poza perteikti prasmę, suteikti gyvumo, sklandumo verbalinei kalbai, sužadinti besimokančiuosius, mokymosi procesą padaryti patrauklesniu, žvilgsniu ir balso tonu perteikti emocijas ir jausmus, sustiprinti suvokimą, pabrėžti tai, kas svarbu.	M5 : <... kai kalbėjote apie smalsumą, jūsų ranka kilo ir leidosi, kilo ir leidosi, taip juokinga, bet įdomu žiūrėti, geriau įsiminiau...> M9 <... man juokinga kai rodo „pair, square“ o ypač „share“, atrodo, kad pasidalinti turime plačiai. Man patinka geometrija, kūnai, taip konkrečiai, įsidėmėjau eiliškumą...> M6 <... man patiko tie gestai ŽNS kai aiškinote, supratau gerai, nes mintys susidėliojo aiškiai ...>	Teigiama reakcija į mokymąsi, malonumas, pasitenkinimas veikla, aktyvumas, įsitraukimas, teigiama emocinė būseną, pasitikėjimas savimi, koncentracija, noras suprasti sudėtingus dalykus, pastangos, įgūdžių lavinimas, laimėjimai

Tyrimo dalyviai **M2** (kai M5 neturėjo sąsiuvinio, patiko mokytojo reakcija, iš veido ir balso matėsi, kad nesusinervino. Mokytojas nieko nesakė ir taip atrodė, tarsi sakytų „ Gerai, tuoj bus“), **M3** (kai pirštais rodė „po du“ ir priartėjo prie porų, pasidarė aišku, kas su kuo dirbs, gražiai paaiškino mokytoja), **M4** (mokytoja taip vaikšto, viską rodo, tokia nepastovi atrodo, įdomu stebėti, linksma, nuotaika gera, užduotys atrodo įdomesnės) ir **M7** (kai sako „pasitikrinkite jūs ir jūs“ ir rodo, kas su kuo, tai skatina bendradarbiavimą ir norą mokytis, taip užsidegi iš karto, mokytoja energinga ir aš taip pat noriu kažką daryti) atskleidė, kad mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai rankų gestais, galvos judesiais, balso ypatybėmis valdyti mokinių pokalbį, nurodyti kalbėjimo eilę, pasikeitimą vaidmenimis, organizuoti darbą. Tyrimo dalyvis **M1** pastebėjo, kad mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai gestais įspėti netinkamai besielgiantį mokinį daro įtaką jų mokymosi motyvacijai (patiko, kai parodėte, kad reikia pakelti ranką, norėjosi iš paskos kelti, įsiminiau, kad nerėkti iš vietos). Pagal pateiktus mokinių komentarus, galima suprasti, kad drausminimo, bendravimo situacijose išryškėja mokinių mokymosi motyvacijos požymiai: savarankiškumas, savireguliacija, malonumas, pasitenkinimas veikla, aktyvumas, įsitraukimas (žr. 3.2.6 pav. ir 3.2.4 lentelę).

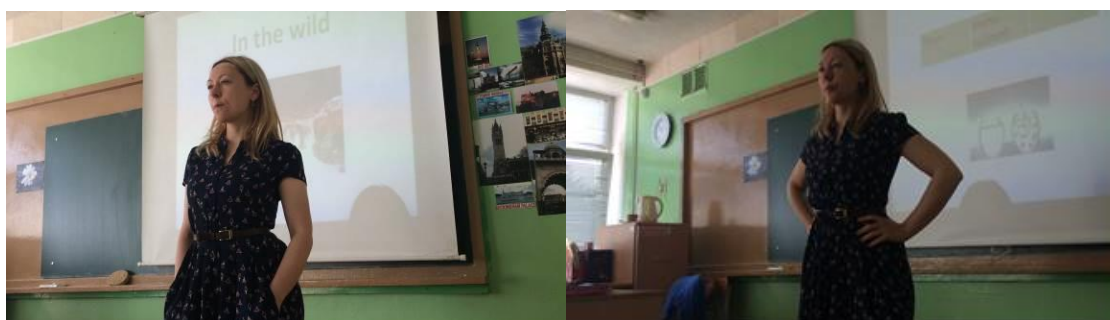

3.2.5 pav. Mokytojo neverbalinės komunikacijos išraiškos drausminant ir bendraujant su mokiniais
(mokytojas pakelia dešinę ranką, parodo mokiniui kokio elgesio iš jo tikimasi)
(mokytojas šypsosi, nugara tiesi, pečiai nuleisti, žiūri į mokinius)

3.2.4 lentelė. Mokinių komentarai ir refleksijos apie mokytojo neverbalinės komunikacijos išraiškos drausminant ir bendraujant su mokiniais

Mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai	Mokinių atsakymai	Nustatytas motyvacinis poveikis mokiniams
Rankų gestais, galvos judesiais, balso ypatybėmis valdyti mokinių pokalbį, nurodyti kalbėjimo eilę, pasikeitimą vaidmenimis, organizuoti darbą, gestais įspėti netinkamai besielgiantį mokinį.	M 2: <... kai M5 neturėjo sąsiuvinio, patiko mokytojo reakcija, iš veido ir balso matėsi, kad nesusinervino. Mokytojas nieko nesakė ir taip atrodė, tarsi sakytų „Gera, tuoj bus“...> M1 <... patiko, kai parodėte, kad reikia pakelti ranką, norėjosi iš paskos kelti, įsiminiau, kad nerėkti iš vietos...> M7 <... kai sako „pasitikrinkite jūs ir jūs“ ir rodo, kas su kuo, tai skatina bendradarbiavimą ir norą mokytis, taip užsidegi iš karto, mokytoja energinga ir aš taip pat noriu kažką daryti...> M3 <... kai pirštais rodė „po du“ ir priartėjo prie porų, pasidarė aišku, kas su kuo dirbs, gražiai paaiškino mokytoja...> M4 <... mokytoja taip vaikšto, viską rodo, tokia nepastovi atrodo, įdomu stebėti, linksma, nuotaika gera, užduotys atrodo įdomesnės...>	savarankiškumas, savireguliacija, malonumas, pasitenkinimas veikla, aktyvumas, įsitraukimas

Mokiniai stebėjo pamokos įrašą, kurios metu mokytojas taikė neigiamą neverbalinę komunikaciją. Tyrimo dalyvių **M2** (*nepatiko, kai mokytojo rankos buvo kišenėse, atrodė taip grėsmingai, iš karto susinervinau; jei taip būtų visada, tai aš išeičiau iš mokyklos, kai taip stovite nejauku, dingsta noras mokytis*), **M5** (*rankos kišenėse, veidas niūrus, labai svetima atrodo mokytoja, niekada nieko neklausčiau, nepatinka, kad mokytoja paklausė įsakmiu balsu ir neatsakė, kokia tema, manau niekas nebūtų norėjęs atsakyti, baisu nepataikyti*) ir **M7** (*nepatenkinta vaikais, tiriamas žvilgsnis, tonas toks, kad atrodo rūpi ne vaikus mokytį, o praveisti pamoką, girdisi pašaipi gaidelė „tikslas toks, darysite tą ir aną“*) refleksija, leidžia suprasti, kad mokytojo neigiama neverbalinė komunikacija turi neigiamos įtakos mokymosi motyvacijai: neigiama reakcija į mokytoją, mokymąsi, mokyklos lankomumą, neigiama emocinė būseną, nepasitikėjimas mokytoju, blokuojamas noras suprasti, slopinamas mokinio ryžtas (žr. 3.2.6 pav.).

3.2.6 pav. Mokytojo neigiamos neverbalinės komunikacijos pozos

(mokytoja nesišypso, rankos kišenėse, galva iškelta, pečiai pakilę)
(mokytojo veido išraiška griežta, rankos ant klubų, pečiai pakilę)

Iš tyrimo dalyvių **M1** (*atrodo, kad ne mokytoja stovi, o statula, užmigti galima, man taip neįdomu; atrodo, kad mokytojai mažai moka*) ir **M4** (*veidas abejingas, aš nesuprantu, kokia nuotaika, kaip elgtis, ar klausti, ar tylėti, spėju, kad mokytoja nėra linksma, norisi namo*) komentarų, galima suprasti, kad mokytojo abejingumas, žemas energijos lygis, lemia neigiamą mokinių požiūrį į mokymąsi. Tai patvirtina ir **M6** (*norisi paklausti „Ar su kompiuteriu kalbėsi?“*), **M7** (*nesinorėtų mokytis pas šitą mokytoją, nes matosi, kad ji į mus nekreipia dėmesio, nori tik uždirbti daug pinigų*) ir **M9** (*mokytoja atrodo labai rimta, pasislėpusi toli nuo vaikų, atrodo, kad už stalo patogiau, kad galvoja „nenoriu sus jumis kalbėtis, ateikite vėliau“*). Mokytoja atrodo nedrąsi,

visi tokio mokytojo man atrodo bijotų) komentarai. Tyrimo dalyvių komentarai leidžia daryti prielaidas, kad tokia mokytojo neverbalinė komunikacija mokymąsi gali pateikti, kaip nepatrauklią veiklą mokiniams, riboti jų įsitraukimą (žr. 3.2.7 pav.).

3.2.7 pav. Mokytojo neigiamos neverbalinės komunikacijos pozos

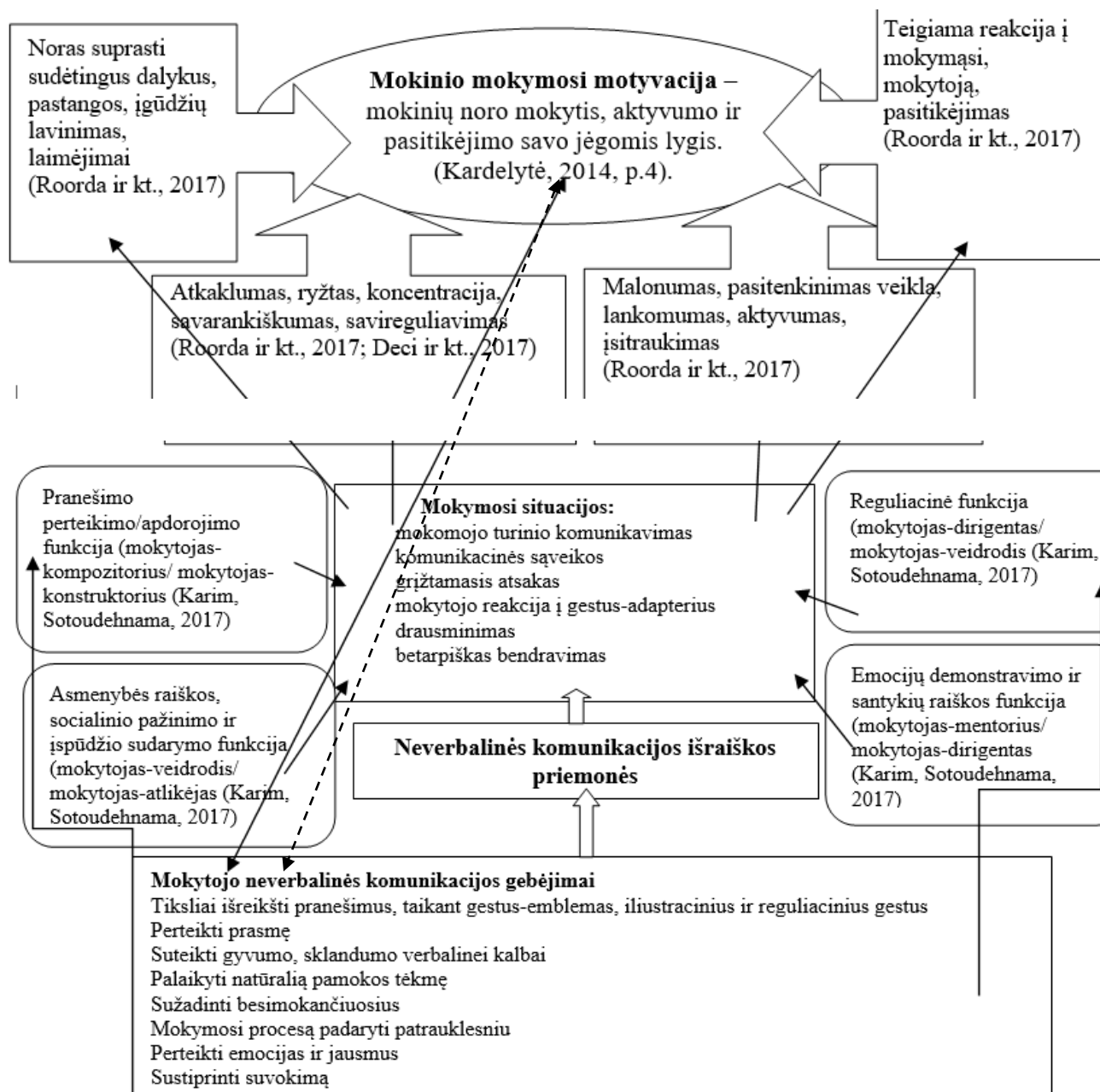
(mokytoja atsirėmusi, kojos sukryžiuotos už nugaros, galva palinkusi ant kairio šono, pečiai pakelti)
(mokytoja palinkusi ir pasirėmusi virš stalo, užėjusi už stalo, šiek tiek pasisukusi nugarą į mokinius)

3.3. Tyrimo rezultatų diskusija

Tyrimo rezultatų diskusijos dalyje analizuojami kokybinio tyrimo mokinių grupės interviu ir edukacinio eksperimento metu gauti duomenų turinio analizės rezultatai. Pateikiamos išvalgos, padarytos lyginant teorinį mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų modelį ir tyrimo metu gautus duomenis.

Prieš edukacinį eksperimentą, tyrimo dalyviai pateikė savo atsakymus į klausimus, kurie buvo skirti mokymosi motyvacijai pamatuoti. Vidinę motyvaciją galima apibūdinti, kaip žmogaus fenomenalų reiškinių, entuziastingą įsitraukimą į veiklą be išorinių atlygių ar paskatinimų (Deci, Olafsen, Ryan, 2017, p. 21). Tyrimo dalyvių atsakymai patvirtina šį teiginį, iš 9 tyrimo dalyvių 8 paminėjo, kad jų teigiama savijauta klasėje, noras mokytis, mokomojo dalyko patrauklumas priklauso nuo mokytojo kuriamo klasės klimato, jo asmenybės – betarpiško bendravimo. Tai rodo mokinių teiginiai „kai mokytojas draugiškas, nuoširdus, atsipalaidavęs, elgiasi pagal situaciją, gerai bendrauja“. Mokytojas neverbalinės komunikacijos gebėjimais stimuliuoja vidinę mokinių mokymosi motyvaciją, kuriant situacijas, kuriose išryškėja teigiama mokinių reakcija į mokymąsi ir į mokytoją, mokymasis tampa malonia veikla.

Po edukacinio eksperimento tyrimo dalyviai stebėdami vaizdo medžiagą atskleidė, kad mokytojo teigiama neverbalinė komunikacija turi teigiamos įtakos jų mokymosi motyvacijai. Tai išryškėjo įvairiose mokymosi situacijose. Komunikacinių sąveikų metu, mokytojui teikiant mokiniams teigiamą grįžtamąjį atsaką, mokinių akcentuojami mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai sužadinti besimokančiuosius, mokymosi procesą padaryti patrauklesniu, motyvuoti dalyvauti veikloje. Mokymuisi būtinas grįžtamasis atsakas, jis gali paskatinti mokinius keisti savo elgseną mokymosi atžvilgiu. Teigiamas grįžtamasis atsakas stiprina mokinių mokymosi motyvaciją, neigiamas grįžtamasis atsakas, atvirkščiai, ją susilpnina (DePasque, Tricomi, 2015). Tyrimo dalyvių komentarai apie mokytojo neigiamą neverbalinę komunikaciją patvirtina šį teiginį, motyvacinis poveikis yra priešingas teigiamam (žr. pav.), mokiniai akcentuoją nenorą eiti į mokyklą, nuobodulį, baimę nepasitikėjimą.

3.3.1. pav. Mokytojų neverbalinės komunikacijos ir mokinių mokymosi motyvacijos papildytas sąsajų modelis

Pastebimas teigiamas ryšys tarp mokinio mokymosi motyvacijos ir mokytojo gebėjimo aiškiai ir patraukliai perteikti mokomąjį turinį. Tyrimo dalyviai atskleidė, kad mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai gali tiksliai išreikšti, perteikti prasmę, suteikti gyvumo ir sklandumo kalbant apie sudėtingus dalykus, stimuliuoja norą suprasti, skatina siekti laimėjimų, išitraukimą,

koncentraciją. Gestai yra veiksmingi perduodant informaciją ir gerokai palengvina gebėjimą suprasti ir prisiminti (Wilson ir kt., 2015).

Mokymosi klasėje metu, vykstant mokytojo ir mokinio tarpusavio sąveikoms, mokytojo neverbalinė komunikacija vienaip ar kitaip daro poveikį mokinių mokymuisi, todėl yra svarbu, kad mokytojas žinotų apie savo neverbalinės komunikacijos išraišką, stebėtų save ir reflektuotų. Tai padėtų mokytojui savo neverbalinės komunikacijos gebėjimus panaudoti efektyviai, siekiant mokinių mokymosi motyvacijos. Kada mokytojas suvokia ir įsisąmonina, kad tam tikros neigiamos neverbalinės išraiškos yra lemiamos, kalbant apie pradinių klasių mokinių mokymosi motyvaciją, jis gali valdyti savo neverbalinę komunikaciją ir užkirsti kelią nepataisomai žalai.

IŠVADOS

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę galima teigti, kad:

- neverbalinė komunikacija yra daugiafunkciška, o mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimai, gali pasireikšti per sėkmingą šių funkcijų įvaldymą;
- pradiniam mokykliniame amžiuje, norėdamas sudaryti palankias sąlygas plėtotis mokinio mokymosi motyvacijai, mokytojas turi tikslingai panaudoti neverbalinės komunikacijos gebėjimus įvairiose mokymosi situacijose.

2. Siekiant atsakyti į probleminį tyrimo klausimą, pagrįsta originali edukacinio eksperimento tyrimo strategija, taikant kokybinę induktyviąją prieigą:

- norint užtikrinti empirinio tyrimo kokybę, suplanuota edukacinio eksperimento eiga, kurią sudarė 5 etapai: mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų atranka ir jų pasirinkimas edukaciniam eksperimentui, mokinių mokymosi motyvacijos vertinimas prieš edukacinį eksperimentą, edukacinis eksperimentas, mokinių mokymosi motyvacijos vertinimas po edukacinio eksperimento;
- mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajų tyrime duomenims rinkti taikytas stebėjimo naudojant technines priemones metodas ir sutelktų diskusijos grupių interviu;
- tyrimo metu surinktiems duomenims analizuoti buvo taikoma kokybinė turinio teminė analizė.

3. Atlikus empirinį tyrimą nustatyta, kad:

- teigiamos mokytojo neverbalinės komunikacijos išraiškos priemonės, sudaro sąlygas pasireikšti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimams, kurie turi tiesioginių sąsajų su pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacija ir lemia jos didėjimą;
- neigiamos neverbalinės išraiškos priemonės, susilpnina neverbalinės komunikacijos funkcijas ir mokymosi procesą daro nepatraukliu užsiėmimu, o tai neigiamai veikia mokinių mokymosi motyvaciją.

REKOMENDACIJOS

Tyrėjams rekomenduojama:

- atlikti edukacinį eksperimentą, kuris leistų nustatyti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir vyresnio mokyklinio amžiaus mokinių mokymosi motyvacijos sąsajas;
- palyginti mokytojo neverbalinės komunikacijos gebėjimų ir pradinių klasių mokinių mokymosi motyvacijos sąsajas atsižvelgiant į lyčių skirtumus.

Mokytojams rekomenduojama:

- daugiau dėmesio skirti savo neverbalinės komunikacijos gebėjimų tobulinimui;
- stebėti ir analizuoti savo neverbalinės komunikacijos gebėjimus, aptarti su kolegomis ir mokiniais;
- daugiau dėmesio skirti profesiniam tobulinimuisi neverbalinės komunikacijos srityje.

LITERATŪRA

1. Arvanitis, A. (2017). Autonomy and morality: a self-determination theory discussion on ethics. *New ideas in psychology*, 47, 57 – 61.
2. Adler, R. B., Rosenfield, L., Towne, N. (1989). *Interplay: The Process of Interpersonal Communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc. 14 – 67.
3. Almonaitienė, J., Antinienė, D., Ausmanienė, N., Lekavičienė, R., Matulienė, G., Ruibytė, L., Vasiliauskaitė, Z. (2001). *Bendravimo psichologija*. Kaunas: KTU Psichologijos katedra.
4. Arlauskaitė, Ž. (2016). Mokymosi motyvacijos trūkumas ar vidinė drama. *Ugdymo psichologija*, 27, 8–96.
5. Astrauskienė, A. (2013). Paauglių mokymosi motyvacija ir ją sąlygojantys veiksniai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 1 (39).
6. Bambaeeroo, F., Shokrpour, N. (2017) The impact of the teachers' non-verbal communication on success in teaching. *Journal of Advances in Medical Education & Professionalism*, 5(2), 51 – 59.
7. Barkauskaitė, M., Brandišauskienė, A., Chodzkienė, L., Ignatova, Kaušylienė, A., Martišauskienė, E., ... Vasiliauskas, V. (2015). *Edukologijos inžinerijos link: teorijos ir praktikos sanglauda*. Mokslo studija. Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
8. Benzer, A. (2012). Teachers' opinions about the use of body language. *Education*, 132 (3), 467 – 473.
9. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda.
10. Boatright, Landon-Hays (2014). *Journal of Literacy Research*, vol. 46, 2: pp. 234 – 262. First Published May 19, 2014
11. Bonaccio, S., O'Reilly, J., O'Sullivan, S.L., Chiochio, F. (2016). Nonverbal Behavior and Communication in the Workplace: A Review and an Agenda for Research. *Journal of Management*, 42 (5). 1044–1074
12. Brookhart, S. (2017). *How to give effective feedback to your student*. Second edition, Virginia, ISBN 978-141-662-3069
13. Brooks, W. D., Heath, R. W. (1989). *Speech communication*. Dubuque: WCB.
14. Bukantienė, J. (2006). Sakytinė pradinės mokyklos mokytojo kalba. *Tiltai* (4). 35 – 47
15. Burgoon, K. J., Guerrero, K. L., Floyd, K. (2016). *Nonverbal communication*. Routledge, New York.
16. Cook, D., Artino, A. (2016). Motivation to learn: an overview of contemporary theories. *Medical education*, 50 (10), 9971 – 014.
17. Deci, E.L., Olafsen, A.H., Ryan, R.M. (2017). Self determination theory in workorganisation: the state of the science. *Psychology*, 4, 19 – 43.
18. Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000). The what and why of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227 – 268.
19. DePasque, S., Tricomi, E. (2015). Effects of Intrinsic Motivation on Feedback Processing During Learning. *Neuroimage*, 1, 175–186.
20. Ryan, R. M., and Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic Psychological Needs in Motivation Development and Wellness*. New York, NY: Guilford Press.
21. Demir, O. E., Goldin-Meadow, S. (2016). Gesture's role in learning and processing language. *Neurobiology of Language*, 275–283.

22. Dhaem, J. (2012). Responding To Minor Misbehavior Through Verbal and Nonverbal Responses. *Beyond Behavior*, 21(3), 29–34.
23. Dinica, R.C. (2014). Non-verbal communication - indispensable complement of oral and written communication. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 137, 105–111.
24. Dubosaitė, L. (2015). Pagyrimas kaip pedagoginio poveikio priemonė. *Lietuvos muzikos ir teatro akademija*, 149–158.
25. Ekman, P., Friesen, W. (2008). Hand Movements. *The Nonverbal Communication Reader: Classic and Contemporary Readings*. Sud. Guerrero, L.aura K., Hecht, Michael. L. USA: Waveland Press, Inc. 2008. p. 105–108.
26. Fiske, J. (1990). *Įvadas į komunikacijos studijas*. Balto lankos, Vilnius.
27. Frymier, A. B., Houser, M.L. (2000). The teacher-student relationship as an interpersonal relationship. *Education communication*. 49 (3), 207–221.
28. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
29. Grebliauskienė, B., Večkienė, N. (2004). *Komunikacinė kompetencija. Komunikabilumo ugdymas*. Vilnius: Žara.
30. Guvendir, E. (2011). The role of non-verbal behavior of teachers in providing students corrective feedback and their consequences. *Sino-US English Teaching*, 8 (9), 577–591.
31. Hansen, J. (2010). Teaching without talking. *Kappan*. 92 (1), 35–40.
32. Hargie, O. (2011). *Skilled interpersonal communication. Research, theory and practice*. (5th ed.). New York: Routledge.
33. Hughes, C., Barmaki, R. (2015). Providing Real-time Feedback for Student Teachers in a Virtual Rehearsal Environment. *International Conference on Multimodal Interaction*, 531–537.
34. *Humanistinės pedagogikos manifestas*. (2012). Gruzija. Tarptautinė visuomeninių organizacijų asociacija „Tarptautinis humanistinės pedagogikos centras“. Vilnius: Andrena.
35. Jegelevičienė, V., Merfeldaitė, O., Railienė, A. (2016). Mokinių mokymosi motyvacijos silpnėjimo priežastys: tėvų požiūris. *Pedagogika*, 124 (4), 117–128.
36. Juodaitytė, A. (2011). Vaikai kaip tyrimo dalyviai: pasitikėjimo ribos ir tyrėjo etika. *Socialinis darbas*, 10 (2), 205 – 2016
37. Kardelytė, K. (2014). Kitas žvilgsnis į ugdymo procesą. Ką apie pamoką galvoja mokytojai, mokiniai, tėvai ir išorės vertintojai? *Respublikos švietimo ir mokslo ministerija*, 15 (120). 1–8.
38. Karim, A.H., Sotoudehnama, E. (2017). A Qualitative Study on Teacher's Nonverbal Communication and Iranian EFL Learners' Perception of Language Learning. *Journal of Language Horizons*, Alzahra University. 109 – 133 (1).
39. Kikas, E., Magi, K. (2017). Does Self-Efficacy Mediate the Effect of Primary School Teachers' Emotional Support on Learning Behavior and Academic Skills? *Journal of Early Adolescence*. Vol. 37(5) 696 – 730.
40. Kochoska, J., Gramatkovski, B. (2015). Eye contact as the most powerful way for classroom management. *Faculty of Education*, Bitola, 2015
41. Kuhanke, E. (2007). *Body language for dummies. Defining body language*. 1 – 53
42. Kvale, S., Brinkmann, S. (2009). *Interviews. Learning the craft of qualitative research interviewing*. 2nd ed. Sage publications, US.
43. Lietuvos Respublikos Seimas. (2017). Dėl ugdymo proceso nuoseklumo ir tęstinumo (liepos 11 d. nutarimu Nr. XIII-627). [žiūrėta 2017-11-25]. Prieiga per internetą <https://www.smm.lt/.../DĖL%20UGDYMO%20PROCESO%20%20%20NUOSEKLU>.

44. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2011, Nr. XI-1281 [žiūrėta 2017-03-28]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E2EBE95E7723>
45. Lincoln, D.J. (2008). Drama in the classroom: how and why marketing educators can use nonverbal communication and enthusiasm to build student rapport. *Marketing Education Review*. 18 (3), 53 – 65.
46. Mayring, P. (2014). *Qualitative Content Analysis Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution*. Klagenfurt, 2014
47. Mehrabian, A. (2009). *Silent message*. California: Wadsworth publishing company.
48. Mickūnas, A. (2014). *Mokykla, mokytojai, mokiniai*. ISBN: 9789955344551
49. Miller, P. W. (1988). *Nonverbal communication. what research says to the teacher*. (3rd ed.).
50. Miller, P.W. (2005). Body Language in the Classroom. *Techniques*.
51. Nauckūnaitė, Z. (2017). Ką sako mokytojo kūno kalba? Ugdymo plėtotės centras. [žiūrėta 2018-04-25]. Prieiga per internetą <https://www.youtube.com/watch?v=15ZTPug81wE>
52. Neill, S. (2017). *Classroom nonverbal communication*. Routledge, New York.
53. Novack, M.A., Wakefield, E., Congdon, E.L., Franconeri, S., & Goldin-Meadow, S. (2017). Gesture helps learners learn, but not merely by guiding their visual attention. *Developmental Science*, Doi: 10.1111/desc.12664
54. Novack, M.A., Wakefield, E.M., Congdon, E.L., Franconeri, S., Goldin-Meadow, S. (2016). There is more to gesture than meets the eye: Visual attention to gesture's referents cannot account for its facilitative effects during math instruction. *Cognitive Science Society Austin, TX*. 2141 – 2146.
55. Podgórecki, J., Kvieskienė, G. (2014). Social communication in different educational systems. *Social Education*. 37 (1), 98 – 108.
56. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (2009). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
57. Rogers, C. R. (2005). Apie tapimą asmeniu: psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius: VIA RECTA.
58. Roorda, D.K., Jak, S., Zee, M., Oort, F.J., Koomen, M. Y. H. (2017). Affective Teacher-Student Relationships and Students' Engagement and Achievement: A Meta-Analytic Update and Test of the Mediating Role of Engagement. *School Psychology Review*. Volume 46, No. 3, pp. 239 – 261.
59. Rupšienė, L., Rutkienė, A. (2016). *Edukaciniai eksperimentai. Vadovėlis*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. ISBN 978-9955-18-880-3
60. Sekine, K. (2017). Gestural hesitation reveals children's competence on multimodal communication: emergence of disguised adaptor. Conference paper, July. 3113 – 3118.
61. Stamatis, P.J. (2011). Nonverbal communication in classroom interactions: A pedagogical perspective of touch. *Electronic journal of research in educational psychology*. 9 (3), 1427 – 1442.
62. Sueldo, M., Grebliauskienė, B. (2014). Vertimas kaip klaidingo iškodavimo prevencija tarptautinėje komunikacijoje. *Kalby studijos*., 24, 1648 – 2824
63. Taylor, G., Jungert, T., Mageau, G. A., Schattke, K., Dedic, H., Rosenfield, S., Koestner, R. (2014). A self-determination theory approach to predicting school achievement over time: The unique role of intrinsic motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 39, 342 – 358.
64. Taylor, R. (2014). Meaning between, in and around words, gestures and postures – multimodal meaning-making in children's classroom discourse. *Language and Education*., 28 (5), 401 – 420.

65. Tomaševska, K. (2010). Pedagoginę praktiką atlikusių studentų bendravimo gebėjimų įsivertinimo rezultatai. *Pedagogika.*, 98, 1392-0340.
66. UAB Visionary Analytics. (2015). Mokymosi visą gyvenimą teminio tyrimo ataskaita įgyvendinant sutartį Nr. LRVK-064 dėl „Lietuva 2030“ įgyvendinimo rezultatų stebėsenos sistemos tobulinimo paslaugų“ tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos ir UAB Visionary Analytics.
67. Vainienė, E., Kardelis, K. (2009). Vyresniųjų klasių moksleivių mokymosi motyvacijos ir psichosocialinės sveikatos rodiklių sąsajos. *Socialiniai mokslai*, 1 (22), 1648 – 8776.
68. Ką sako mokytojo kūno kalba? (2017). [žiūrėta 2018-04-25]. Prieiga per internetą <https://www.youtube.com/watch?v=15ZTPug81wE>
69. Wilson, A.A., Boatright, M.D., Landon-Hays, M. (2014). Middle school teachers' discipline-specific use of gestures and implications for disciplinary literacy instruction. *Journal of literacy research*, Vol.46(2), 234 – 262.
70. Želvys, R. (2007). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
71. Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2016). *Kokybiniai tyrimai principai ir metodai*. Vilnius.